

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

"Prarodiče a jejich místo v životě vnoučat"
Kateřina Sedláková

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Diplomová práce

"Prarodiče a jejich místo v životě vnoučat"

Kateřina Sedláková

Vedoucí práce:

Mgr. Alena Pařízková, Ph.D.

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí práce Mgr. Aleně Pařízkové, Ph.D. za odborné vedení celé diplomové práce, za trpělivost, ochotu, cenné rady a připomínky.

Zároveň také děkuji své rodině a přátelům za podporu a respondentům za poskytnutí rozhovorů.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	STAV POZNÁNÍ	4
2.1	Koncept solidarity	4
2.1.1	Mezigenerační solidarita.....	5
2.1.2	Mezigenerační solidarita v České republice	7
2.2	Rodina	8
2.2.1	Vztahy v rodině.....	10
2.3	Dětství vnoučete	11
2.4	Prarodičovství	12
2.4.1	Gender.....	14
2.4.2	Věk	15
2.4.3	Typy prarodičů.....	16
2.4.4	Význam prarodičů.....	18
2.5	Vztah mezi prarodičem a vnoučetem	20
2.5.1	Vztah rodičů a prarodičů.....	23
2.6	Kritika konceptu solidarity	23
3	METODOLOGIE	26
3.1	Cíl a klíčová otázka výzkumu	26
3.2	Kvalitativní výzkum	27
3.3	Výzkumný vzorek	27
3.4	Technika sběru dat	28
3.5	Sběr dat	29
3.6	Průběh rozhovorů	30
3.7	Metoda analýzy dat	31

3.8	Etika výzkumu	31
4	PRAKTICKÁ ČÁST	33
4.1	Mezigenerační solidarita.....	33
4.2	Role prarodiče	35
4.2.1	Věk	35
4.2.2	Místo bydliště.....	38
4.2.3	Gender.....	40
4.2.4	Proměna role prarodiče	43
4.3	Vztah mezi vnoučetem a prarodičem	43
4.3.1	Vztah mezi rodičem a prarodičem	45
4.4	Vliv prarodiče.....	48
4.5	Typy prarodičů	51
5	ZÁVĚR	57
6	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	60
7	RESUMÉ	64
8	PŘÍLOHY	65
8.1	Medailonky respondentů	65

1 ÚVOD

Zdá se mi, že dnešní společnost se až příliš jednostranně zaměřuje na děti či mladistvé a zapomíná na kořeny, ze kterých tyto děti vzešly, na prarodiče. A právě proto, že jsou prarodiče často opomíjeni a jejich názory a role zapomínány, se chci tomuto tématu věnovat ve své diplomové práci.

Z vlastní zkušenosti vím, jak je role rodičů, ale i role prarodičů pro dítě důležitá a nenahraditelná. Roli prarodičů nelze opomíjet. Generaci vnoučat se věnují především proto, že otcové i matky jsou zaměstnání a prarodiče tak zastávají jejich funkci. Pozitivní vliv prarodičů může být velkým množstvím životních zkušeností, které mohou svým vnukům předávat. Na druhou stranu mohou negativně ve vnoučatech utužovat zastaralé postoje a názory, které souvisí s jejich věkem, ale také s dobou a zažitými stereotypy, které si s sebou mohou nést a následně předávat svým vnoučatům.

Většinu vnuků od svých prarodičů dělí celé půl století, což činí velikou propast, zvláště v dnešní dynamické, rychle se vyvíjející technologické společnosti, kdy starší lidé mají potíže sžít se s výdobytky moderní doby a naučit se používat nové technologie. Na druhou stranu však existuje velké množství rodin, které se od svých kořenů odtrhly a žijí si svůj rodinný život pouze uvnitř nukleární rodiny. Děti vyrůstající v takovéto rodině jsou dle mého názoru ochuzeny o možnost kontaktu se staršími lidmi, než jsou jejich rodiče, s jinými názory, postoji i výchovnými metodami.

Samozřejmě role rodiče je ve většině případů pro život dítěte rozhodující, avšak i prarodič má svůj význam v životě vnoučete. Mnohdy přísnou výchovu dětí doplňují laskaví a tolerantní prarodiče, kteří nezištně a s nadšením podporují fantazie a sny vnoučat, brání je před špatnými zkušenostmi a utěšují v případě neúspěchů. To, jak důležitou či podřadnou roli bude mít prarodič v životě vnuka, ovlivňuje zajisté i frekvence a intenzita setkání. Různí se tak vliv v rodině, kde sdílí jednu domácnost s prarodiči, anebo mají prarodiče stovky kilometrů daleko a vidí je několikrát do roka.

Ať tak či onak, je to role nenahraditelná žádnou jinou osobou a jsou součástí rámce našeho života. Ale i přes důležitost tohoto vztahu se většina odborných prací zaměřuje na vztahy mezi dětmi a rodiči či sourozenci. Vztahy s prarodiči jsou odsunuty do pozadí, pokud se o nich autor vůbec zmiňuje. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla věnovat svou pozornost v této diplomové práci vztahu mezi seniory a vnuky v době dětství až do dospělosti z pohledu vnuků. Ti budou reflektovat své vzpomínky a snažit se postihnout svůj vztah s prarodiči a jejich vliv či význam v životě.

V první části diplomové práce se věnuji konceptu solidarity, skrze který na celou problematiku nahlížím, konkrétně pak mezigenerační solidaritě v rámci rodiny. Druhou kapitolu věnuji rodině v rámci společenských proměn, ale také vztahům fungujícím v rodině. Třetí část se věnuje vnučeti a jeho dětství v souvislosti s prarodiči. Čtvrtá část je zaměřená obecně na prarodičovství a dále prarodičovství z hlediska genderu, věku, je zde představena příkladová typologie prarodičů, ale také význam prarodičů. Pátá část se věnuje vztahu mezi prarodičem a vnučetem, vztahem mezi prarodiči a rodiči. Poslední, šestá část se věnuje kritickému pohledu na koncept solidarity.

Druhá část diplomové práce představuje použitou metodologii. Nejprve se věnuji hlavnímu cíli výzkumu a klíčové otázce, která je zaměřená na současnou podobu vztahu mezi prarodičem a vnučetem a vlivu prarodiče na život vnučete. Dále se věnuji kvalitativnímu výzkumu a jeho výhodám pro využití v případě zkoumání vztahů mezi vnučetem a prarodičem. V části věnované výzkumnému vzorku detailněji popisují dvanáct respondentů, kteří byli součástí empirického šetření. Následně se věnuji technice sběru dat, kde jako hlavní nástroj využívám hloubkové, nestrukturované rozhovory s předem vybranými respondenty. Poté je popsán samotný sběr dat, kde byly rozhovory provedené a v jakém časovém horizontu. Následuje část věnovaná průběhu rozhovorů s vnučaty o vztahu k prarodičům a jejich specifikům. Dále blíže představuji metodu analýzy, kde pracuji především s kódováním a následným hledáním významů ve sdělených výpovědích vnučat. Na závěr jsou prezentované možné etické problémy, které v průběhu rozhovorů nastaly nebo by nastat mohly.

Třetí část diplomové práce se věnuje analýze dat. V první řadě se věnuji obecně mezigenerační solidaritě uvnitř rodin a šesti projevům solidarity od Bengtsona [1991] ve vztazích prarodičů a vnoučat. Následně se věnuji roli prarodiče, kterou analyzuji z hlediska věku, místa bydliště, genderu, ale také sleduji proměny role v životě vnoučete. Poté se věnuji vztahům mezi vnoučaty a prarodiči, které rozdělují na pozitivní, negativní a neutrální. Následně analyzuji vztahy rodičů a prarodičů vnoučat. Dále uvádím vliv a význam prarodičů pro život vnoučete. Na závěr je uvedena vlastní typologie prarodičů vystihující výzkumný vzorek.

2 STAV POZNÁNÍ

Kapitolu věnovanou současnému stavu poznání vztahu mezi prarodičem a vnoučetem jsem rozdělila na pět základních částí. První část je zaměřená na koncept solidarity, který je zastřešujícím pohledem této diplomové práce a je zde představena také mezigenerační solidarita fungující v rámci rodiny. Druhá část se věnuje rodině z hlediska změn ve společnosti, změn uvnitř rodiny a vztahům v rodině. Třetí část kapitoly je zaměřená na dětství vnoučete, kdy je utvářena jeho osobnost. Čtvrtá část se zabývá prarodičovstvím, rolí prarodičů, typy prarodičů, ale také jejich významem a vlivem genderu a věku na prarodičovskou roli. Pátá část se věnuje již samotnému vztahu prarodiče a vnoučete, které je také konfrontováno v rámci vztahu prarodič a rodič. Poslední část je věnována kritice konceptu solidarity především ze strany autorů zastupujících směr ambivalence.

2.1 Koncept solidarity

Pojem solidarity má velmi široký záběr a je dosti těžké najít jedno komplexní uchopení tohoto fenoménu, protože existuje mnoho různých výkladů a pohledů na solidaritu. V čem se však všichni mohou shodnout je latinský původ slova *solidare*, který v překladu znamená zpevnit [Jandourek 2001: 233] a více či méně z tohoto významu slova vychází různé definice. V sociologickém slovníku se nachází vysvětlení pojmu solidarita jako: „*Pocit sounáležitosti u příslušného nějakého sociálního celku,*“ [Jandourek 2001: 233]. Solidarita tedy v základu, již ze svého vlastního významu, vyjadřuje soudržnost, pospolitost, pevnost a oboustrannou podporu.

Teorie dříve vycházela ze zjištění o malé skupině a zaměřovala se na tři konstrukty solidarity – náklonnost, spojení a shodu. Tyto teorie předpokládaly, že mezigenerační solidarita je jednorozměrným konstruktem, který je indikován právě vysokou mírou náklonnosti, spojení a shody [Bengtson 1991].

2.1.1 Mezigenerační solidarita

Koncept mezigenerační rodinné solidarity je podle Bengtsona multidimenzionální konstrukt, který v sobě odráží 6 odlišných interakcí mezi rodičem a dítětem. Podle těchto interakcí rozlišuje 6 prvků mezigenerační solidarity:

- (1) Sdružující (associational) solidaritu, která sleduje frekvenci a vzorce interakcí v různých typech činností, kterými se členové zabývají.
- (2) Náklonnostní (affectual) solidarita, která se věnuje typu a míře pozitivních citů rodinných příslušníků a míře jejich reciprocity.
- (3) Konsenzuální (consensual) solidarita, která se zabývá mírou shody v hodnotách, postojích a názorech mezi členy rodiny
- (4) Funkční (functional) solidarita, která pozoruje stupeň pomoci a výměny zdrojů v rodině.
- (5) Normativní (normative) solidarita, která zkoumá sílu závazku k výkonu rodinné role a ke splnění rodinné povinnosti.
- (6) Strukturální (structural) solidarity, která sleduje struktury mezigeneračních vztahů odrážejících se v počtu, typu setkání a geografické blízkosti člena rodiny [Bengtson 1991: 857].

Rodina byla po dlouhou dobu jediným místem, kde se mohla projevit mezigenerační solidarita. Vychované děti, kterým do dospělosti či osamostatnění jejich rodiče poskytovali zázemí, finance a stravu, jim začali tuto jejich péči vracet. V dnešní společnosti tuto pečovatelskou funkci do jisté míry naplňuje a zajišťuje sociální systém, ale i přesto zůstává rodina důležitým místem pro projev solidarity ve společnosti [Montoussé 2005: 286–287]. Solidarita uvnitř rodiny byla dlouhou dobu změnami v moderní společnosti nedotčená a svou podobu si zachovávala [Možný 2006: 233].

S proměnou tradiční společnosti na moderní se změnila také sama rodina, viz níže. Tyto změny měly dopad i na mezigenerační solidaritu uvnitř rodiny. Vedle manželských problémů patří rozpory mezi generacemi k nejčastějším

sporům mezi lidmi vůbec [Jirásková et al. 2005]. Velmi často se mluví o rozkladu rodiny, jak ji do té doby známe, a vzniká spousta osamělých domácností. Na druhé straně však někteří autoři tvrdí, že rozpad vícegeneračního soužití a negativní dopady tohoto trendu jsou novodobým mýtem a že se rodina v tomto smyslu o moc neliší od rodiny v minulosti [Jedlička 2004]. Ačkoli je více rodin nukleárního typu než vícegeneračních soužití, tak mezi jednotlivými rodinami stále existují vzájemné a trvalé vazby. Skrze ty si pomáhají i na větší příbuzenské vzdálenosti. Například prarodiče pomáhají vnoučatům a později vnoučata prarodičům, ale změnily se aspekty rodinné soudržnosti [Matějček, Dytrych 1997]. Poklesl význam rodinného vlastnictví, především půdy, která rodinu dříve velmi spojovala. [Rabušic 1996]. Ekonomická pouta nahradily emoce a city ke svým blízkým [Montoussé 2005: 286–287].

S tím také úzce souvisí pojem tzv. modifikované rodinné integrace, kdy mezi jednotlivými částmi rodiny (nukleárními rodinami) jsou větší prostorové vzdálenosti, ale v rámci vztahů si stále udržují blízkost [Haškovcová 1990]. I přes větší rozptýlení jednotlivých částí rodiny, které snižuje častost kontaktů a zároveň je i komplikuje, stále je pomoc starým či nemohoucím členům rodiny samozřejmostí.

Jedním z důvodů, proč se změnily aspekty rodinného soužití, může být větší intence státu do těchto vztahů. Jelikož stát si vzal na svá bedra spousta z povinností rodin na sebe. Především jde o otázku pečování o starší členy rodiny [Kuchařová 1996]. Ačkoli tato změna může být zapříčiněná i změnou, která se udála na lékařské půdě, přičemž rodina nemůže svým starým členům zajistit tutéž kvalifikovanou pomoc, jaké se jim může dostávat ve zdravotnickém zařízení podporovaném státem. Sociální stát by se měl tedy s rodinou doplňovat, tam kde již není péče pro rodinu možná [Haškovcová 1990]. Takto se rodina zbavila části svých dřívějších povinností, které může přenést na stát, ale které se běžně v rámci rodinné solidarity praktikovaly, což může následně učinit křehčím společné pouto a soudržnost.

Bengtson argumentuje tím, že změny v mezigenerační demografii jsou následkem zvyšujícího počtu příležitostí a potřeb interakce. Autor poukazuje i na sílu mezigenerační solidarity napříč časem a rozdíly generací. Průměrná

solidarita mezi prarodiči a vnoučaty je na vysoké úrovni, tedy že si vzájemně obě strany pomáhají, přičemž současné skóre bylo stabilní více než 25 let [Bengtson 2001]. Naproti tomu Horská říká, že generace prarodičů z konce 20. století žije často samostatně a osaměle, protože děti odcházejí od rodičů již během studia a zřídka kdy se vrací [Horská 1990]. Rodiče však stále chtějí svým dětem pomáhat a proto jim půjčují peníze či jinak vypomáhají, ale pouze do té míry, aby se na nich jejich děti nestaly znovu závislými jako v dětství [De Singly 1999: 69].

Mezigenerační solidarita je v současné rodině stále velmi silná, zároveň se dá rozlišit mezi třemi typy mezigenerační pomoci. Jedná se o pomoc finanční (bezúročné půjčky či různé dary), výpomoc v domácnosti (úklid, vaření či hlídání dětí) a sociální pomoc (vyřizování úředních záležitostí) [Montoussé 2005: 287]. Solidaritu ovlivňují také socio-demografické rysy jednotlivých členů rodiny. Nejvíce se projevuje především gender, kdy ženy častěji komunikují se svými i partnerovými rodiči, ale také se o ně více starají. Totéž platí také u starších žen (babiček), které se věnují pomoci rodině svého dítěte, často právě formou hlídání vnoučat [Petrová Kafková 2010].

2.1.2 Mezigenerační solidarita v České republice

Hodnoty mezigenerační pomoci jsou v české společnosti silné i v současném 21. století [Sýkorová 2007]. Prarodiče se stále snaží zapojit a zapojují do péče o dítě, zvláště pak v České republice se prokázalo, že senioři jsou charakterističtí svým pravidelným pečováním o vnoučata. Přibližně jedna třetina českých seniorů¹ pomáhá hlídat nebo celý den sami hlídají vnoučata [Hasmanová Marhánková 2009]. Ačkoli čeští penzisté hojně vypomáhají s péčí o děti, zároveň netouží po prarodičovství na plný úvazek a často si střeží svůj osobní prostor a vlastní volný čas. To je dle Hasmanové Marhánkové důsledkem přerodu z období stáří, pasivity a absence rolí do stáří jako období sebenaplnění, příležitostí a výzev [Hasmanová Marhánková 2009]. Senioři tedy rádi s hlídáním svých vnoučat pomohou, avšak nesmí to být na úkor jejich vlastního času a potřeb.

¹ Osoby starší 65 let.

V České republice je mezigenerační solidarita silná, a to především od starší generace směrem k mladší, kdy hlavní péče se ujímají ženy, kdy jejich mateřská role nekončí s odchodem dětí z domu, ale pokračuje při výchově vnoučat [Možný 1999].

2.2 Rodina

Společnost během svého vývoje do současnosti, prošla mnoha nejrůznějšími změnami, které se dotýkají a úzce souvisí také se základním kamenem každé společnosti, s rodinou. Protože téma solidarity, rodiny a vztahů uvnitř rodiny je ovlivněno i kontextem společnosti, je důležité tyto změny zmínit. Z hlediska společnosti je rodina její nejdůležitější součástí, která je zároveň i jejím tmelem a stavebním kamenem. Zároveň rodina jako zaštiťující orgán ovlivňuje své členy a zasahuje do jejich vztahů, což je také důvod, proč v tématu vlivu prarodiče na vnoučata věnuji část textu rodině obecně.

Pojem rodiny nelze zcela jednoznačně definovat a velmi záleží na úhlu pohledu, ze kterého na rodinu nahlížíme. V jistých ohledech se mohou sociologické, psychologické, demografické, politické či právnícké definice shodovat, ale v jiných částech se mohou naprosto rozcházet. Sociologie vnímá rodinu jako společenskou skupinu, která může mít nejrůznější velikosti, vazby či rozdělení. Za základní kámen rodiny je ve společnosti považován muž a žena, kteří spolu mají trvalejší vztah. Rodina může být nukleární či širší, přičemž nukleární rodina se skládá z rodičů a jejich vlastních či adoptovaných dětí. Do rodiny širší jsou zařazovány k nukleární rodině další generace [Linhart a spol. 1996: 940–942].

Již Talcott Parsons ukazuje změnu významu příbuzenstva v současné společnosti. Vazby mezi členy rodiny se uvolnily a vzájemně se snaží nezasahovat do záležitostí druhého, přičemž zdůrazňuje prvek autonomie [De Singly, 1999]. O přeměně společnosti a rodiny hovoří také Ernest W. Burgess, který identifikoval významné tranzice ve struktuře a funkci rodiny ve 20. století. Popisuje přechod od rozšířené rodiny k nukleární, kde se primární funkce změnila z rodiny jako instituce na emočně podpůrnou funkci. Další změny z hlediska

struktury vznikají v nárůstu rozvodů, zvyšujícím se počtu rodičů samoživitelů, nárůstu heterogenních forem rodiny [Bengtson 2001].

Charakteristickým modelem rodiny 21. století je manželský pár s dětmi [Matějček, 1989]. Klasická forma manželské rodiny stále vzniká ve chvíli uzavření sňatku. Pro nově vzniklou rodinu je typické, že žije v odděleném domě od svých rodičů (orientačních rodin) a není ekonomicky závislá ani na jedné z těchto původních rodin [Singly 1999: 53]. Ačkoli je v dnešní společnosti model manželské rodiny vnímán jako ideální forma rodinného soužití, tak je jeho pozice oslabována skrze všeobecně přijímané nesezdané soužití [Možný 2006: 261–263].

Moderní rodina neodpovídá jejímu uspořádání a pojetí v minulosti. Identita lidí není nutně tvořená rodinou, lidé se začali více zaměřovat na sebe a svůj individuální rozvoj, čím se stává rodina dle Možného [1990: 56] více nestabilní. V rámci modernity se uvolnila společenská pouta, která byla v minulosti významná. Jedná se především o mezigenerační propojení v rámci rodiny, klesá ekonomický tlak pomáhající k rodinné pospolitosti, nesdílí se majetek či hospodářství [Možný 2006: 275–277].

Největší podněty proměňující rodinu navenek i uvnitř byla novodobá industrializace [Linhart a spol. 1996: 942]. Proměny rodiny podle Jana Kellera [1995] započaly již v 15. a 16. století, kdy se začaly objevovat formální organizace nastupující a přebírající poslání fungujících rodin a domácností. S nástupem 20. století se rapidně začal snižovat počet vícegeneračních soužití. Tato soužití se udržovala převážně na venkově, kde tuto skupinu držela pohromadě nejen společná střecha nad hlavou, ale také společné živobytí. Postupem času však vznikala větší počet rodin tzv. nukleárních, která je tvořena rodiči a jejich dětmi [Možný 2006]. V druhé polovině 20. století nastává obrovská změna hodnot a společenské morálky, kdy se stává základní buňkou jednatelce a nikoli rodina [Sullerot 1998: 48–50].

Industrializace zvýrazňuje rozpad tradiční rodiny, čímž poukazuje na tzv. krizi rodiny. Dochází ke ztrátě rodinné intimity, jsou zatracovány individuální a spontánní projevy, které jsou nahrazeny byrokratickými postupy, konzum se

stává životním posláním. Oproti těmto negativním jevům však vystupuje efektivnost a schopnost existence vlastních regulujících mechanismů, které udržují rodinné vztahy a rodinu [Linhart a spol. 1996: 942]. O rozpadu rodinných pout se však v dějinách nehovoří poprvé, kdy např. Buckhardt vidí změnu ve společenské pospolitosti v období renezanace, Foucalt v antickém Řecku. Avšak tentokrát se situace dotýká celé populace, nikoli určité společenské skupiny [Možný 2006: 232]. Dle Montoussé [2005: 287] je však skutečnost jiná a rodinná pouta jsou čím dál více pevnější.

S postupujícími lety v moderní době ztrácí manželství svou výsadní roli v rodině a přestává být uctívaným a dodržovaným společenským aktem [Možný 2006: 275–277].

2.2.1 Vztahy v rodině

Vztahy uvnitř rodiny jsou nám nejmíc vlastními vztahy. Jsou to první a většinou i nejdéle trvající vztahy, které si člověk během svého života vytvoří. Rodinné vztahy jsou spolu se vztahy s partnerem či dětmi považovány za jedny z nejpevnějších vztahů v životě jedince. Ale i zde tyto samozřejmé vztahy jsou tvořeny na základě každodenních interakcí mezi jednotlivými členy rodiny. I v tomto případě je nutné na vztazích neustále pracovat a upevňovat je, protože citové pouto má velmi křehkou podstatu [Matoušek 1993]. Jedince v rodině pojí jejich společná závislost určující jejich život, což vede k určitému kompromisu a domluvě v rámci společných rodinných cílů a zájmů (strava, bydlení, ...).

V moderní době, kdy se velké množství manželství rozvádí a následně se jeden či oba rodiče znovu žení/vdávají mohou získat vnoučata nové prarodiče od svého nevlastního rodiče. Vnouče má na výběr mezi větším počtem babiček a dědečků, ale zároveň pro něj mohou být nové rodinné vztahy matoucí a nepřehledné [Možný 2006: 278].

Ačkoli lidé žijí stále méně ve vícegeneračním soužití, tak povětšinou stále udržují kontakt se vzdálenějšími příbuznými, což jsou především prarodiče [Haškovcová 1990]. Narození dítěte zasáhne nejen život rodičů a nukleární

rodiny, ale také kladně či negativně ovlivní širší rodinu, především rodiče manželů, prarodiče nového přírůstku do rodiny [Matějček, Dytrich 1997: 22].

2.3 Dětství vnoučete

Jak již bylo řečeno, pro život jedince hraje rodina velmi důležitou roli, jelikož je to první socializační činitel ovlivňující ho přímo. Později se stane významným činitelem také škola, avšak během raného dětství je dítě nejvíce ovlivněno rodinou [Montoussé 2005]. Dítě již od narození přijímá především od své rodiny konkrétní vzorce chování a učí se zde nejrůznějšími rolím [Dytrich 1997: 18]. Během počátků zkoumání bylo dětství považováno za jediné období, které má vliv na vývoj člověka, jak z pohledu fyzického, ale i psychického [Vágnerová 2002]. V dětství rodina představuje referenční skupinu, uvnitř které se socializuje, osvojuje a učí určité životní základy [Linhart a spol. 1996: 940–942]. Rodinné prostředí pomáhá dítěti při nalézání sebe sama, rozlišování vlastních a cizích citů a zorganizovat tak jeho pudy, emoce, které dítěti pomohou k vnitřnímu sjednocení [Bláha 1948: 135].

Do vývoje nového, mladého člověka zasahuje přírodní, organické a společenské prostředí, přičemž prvním společenským prostředím, ve kterém se dítě pohybuje, je právě prostředí rodiny [Bláha 1948: 11, 41]. Životní postoje, jako je i postoj k rodičovství, jsou tvořeny již od útlého dětství. V této době je přejímáno pozorování vztahů uvnitř rodiny a jejich interakcí navzájem. Ty pak dítě později zkouší napodobováním a učí se je tak. Primární rodina má tedy velký vliv na tvorbu postojů jedince a vždy jej v jistém smyslu ovlivní [Matějček 1989].

V době dětství se také z velké části tvoří osobnost dítěte, kterou ze začátku formují nejvíce rodiče, ale později se přidává i širší rodina, především prarodiče [Žumárová, Balogová 2007: 81]. Prarodiče své vnouče značně ovlivňují, ale zároveň míra vlivu závisí na množství času stráveného společně, vztazích mezi prarodiči a rodiči dítěte, zdravím prarodičů [Špatenková 2006].

Pro vnouče jsou prarodiče důležití také ve třech oblastech – moudrosti, vzorech a krizi. Moudrostí jsou myšleny nejen životní zkušenosti prarodičů, ale také předávání a uchovávání rodinných hodnot, které mohou díky svým

vnoučatům zprostředkovat i dalším generacím. Dále působí jako vzory či rádcové svých vnoučat, kdy jim mohou prarodiče rozšířit obzory o nové dovednosti (vaření s babičkou, kutilství s dědečkem, ...). Prarodiče působí v rodině také jako jistota a opora především v obdobích krize či problémů v rodině jako je úmrtí, těžký zdravotní stav, rozvod či nezaměstnanost. Často tak mohou prarodiče zastávat i roli rodiče v případě jeho absence [Kropp 2001].

2.4 Prarodičovství

Prarodičovství je jedna ze sociálních rolí, která se naplňuje v rámci rodiny a obvykle vzniká ve starším věku. Prarodiče bývají reprezentováni stálostí, jako uchovatelé dobrých tradic a hodnot a mohou vnoučatům zprostředkovat jiné dovednosti, hodnoty, filozofii, náboženství či kulturní dědictví, než které jsou vnukům zprostředkovávány v nukleární rodině či v blízkém okolí [Švancara 1996]. Kromě tradice také prarodiče přináší do života vnoučat i rodiny náboženství [Říčan 2004]. Pokud se prarodiče zapojují do péče a výchovy dítěte, mohou být pro něj jak vychovatelem, tak rádcem, ale i vzorem [Švancara 1996]. I když v dnešní společnosti jsou to již spíše výjimečné případy. Pokud není dítěti dovoleno se s prarodičem stýkat a být rozmazlováno dochází k citovému ochuzení vývoje dítěte a často i týrání prarodiče [Matějček, Dytrych 1997]. Ve vztahu k vnoučeti představují prarodiče jakousi psychosociální pojistku, která by mohla kompenzovat nebo alespoň doplňovat rodičovské působení [Vágnerová 2002]. Prarodiče mají také tendenci dítěti více obětovat a rozmazlovat jej [Matějček 1989].

Prarodiče většinou velmi rádi plní roli babičky a dědečka a věnují svůj čas vnoučatům, proto se také jejich vliv projeví na povaze a chování vnoučete. Do mezigeneračního vztahu jsou hodně zapojené emoce a jiný typ podnětů než jaké mají rodiče. Prarodič působí více vyrovnaně a klidněji než zaneprázdnění rodiče. Během společně stráveného času prarodič srze vnouče šíří a předává tradici v nejrůznějších ohledech [Vágnerová 2002].

Prarodiče bývají zpravidla k vnoučatům shovívavější, trpělivější, tolerantnější než jejich vlastní rodiče. Následkem toho může vzniknout jedinečná dohoda a vztah mezi prarodičem a vnoučetem [Vágnerová, 2007]. Zároveň

v případě, že má dítě pocit, že se mu rodiče málo věnují, může začít vyhledávat oporu u prarodiče [Žumárová, Balogová 2007: 81].

V obecném povědomí lidé dříve nahlíželi na babičky a dědečky jako na hluboce zralé lidi s šedivými vlasy, kteří jsou moudří a klidní lidé, na které se s prosbou o radu obrací celá rodina. Vnoučata se k nim chovají zcela jinak než ke svým rodičům, mají k nim úctu, cítí se s nimi dobře a vyhledávají je jako výraznou emoční podporu [Matějček, Dytrych 1997]. Tento pohled se zachoval až do současnosti i přesto, že v dnešní době je jistým pohádkovým, nereálným výjevem babičky a z této představy se role prarodiče přetransformovala do jiné podoby. Ale i přesto zůstává role prarodičů jedinečná a charakteristická specifickými znaky, které prožívají jinak babičky a jinak dědečkové.

Význam a pohled na prarodiče se postupem času měnil a vyvíjel. Do 18. století měla většina starých lidí hmotnou nouzi a společnost s nimi jednala jako s vyvrheli, kteří jsou na obtíž nejen vlastní rodině, ale také celé společnosti. Teprve až v době osvícenství se prosadilo poznání, že každý člověk, ať již starý, mladý, zdravý či nemocný, má právo na důstojný život. Ve století 19. spolu s počátkem industrializace začínají lidé utrácet více peněz za hotové zboží, což mělo za následek větší pracovní vytíženost rodičů [Bengtson 2001]. Zároveň se osamostatňují ženy, které začínají chodit do práce a dělit se o domácí povinnosti se svými muži, tudíž zde roste důležitost prarodičů (babiček), kteří v případě pracovního vytížení rodičů mají vnouče na starosti [Sullerot 1998: 18]. V tomto ohledu se obecně v 21. století zvýšil důraz na prarodiče a příbuzenské vztahy při fungování rodiny [Bengtson 2001].

Další změnou, která ovlivnila prarodičovství jako takové, byl tzv. baby boom v 50. letech, kdy nárůst dětí zasáhl nukleární rodiny, ale také prarodiče, kteří měli více vnoučat, než tomu bylo dříve [Sullerot 1998: 25].

Později nastala ještě jedna změna a to jistá obrana rodičů před přílišným rozmazlováním vnoučat. Tím je myšleno, že prarodiče přestali děti vychovávat, ale začali dětem dopřávat vše, o co si řeklo, což je důsledkem i finančního zaopatření, a začali jej tak v nepřítomnosti rodičů rozmazlovat. Z tohoto důvodu

pak rodiče začali hlídat i prarodiče a to, co se svými vnoučaty ve volném čase dělají [Hauserová – Schonerová 1996].

Při příchodu vnoučete je také pro budoucí vztah důležité, zda je prarodič připraven přijmout svou novou sociální roli, kterou není možné naplnit, pokud prarodiče o vnouče nestojí, nejsou na něj připraveni po emocionální či pracovní stránce [Matějček, Dytrych 1997: 23]. Faktory určující připravenost prarodiče na příchod vnoučete je *„věk, ale také celkové postavení rodiny, profesionální kariéra, místo, kde rodina žije. Rozhoduje také počet vlastních dětí, věk, ve kterém se prarodičům narodily, potíže, které s jejich zdravím nebo výchovou měli, ekonomická situace rodiny, ale také v neposlední řadě i obecné postoje ideové, například náboženské“* [Matějček, Dytrych 1997: 23–24].

Prarodiče jsou důležitými lidmi nejen v životě vnoučat, ale také jsou oporou a pomocnou rukou vlastních dětí, kterým se často snaží pomoci a ukázat jiný pohled na výchovu a vnouče [Strašíková 2004]. I když prarodiče nemusí bydlet v blízkosti své rodiny a vnoučat, tak jsou stále vnímáni jakou součástí rodiny a jediný rozdíl je v tom, že s nimi vnoučata tráví méně společného času, ale o to více si užijí společné prázdniny či víkendy [Kropp 2001].

Všeobecně nastala změna v lidském chování k prarodičům, kdy zmizelo vykání rodičům a s tím i poklesla jejich autorita. Úroveň vnoučat a prarodičů se sblížila stejně jako u rodičů a dospělých vůbec. Prarodič, jako stará a znalá osoba, již není osobou, ze které mají vnoučata přirozený respekt. Vztah mezi prarodičem a vnoučetem se více přiblížil rovinně přátelské a kamarádské.

2.4.1 Gender

Pod termínem gender jsou myšleny vlastnosti a chování, které jsou určovány kulturou a společností pro muže a ženy, které jim jsou na základě pohlaví přiřazovány [Linhart a spol. 1996: 339]. Vlastnosti, chování spojené s jedním či druhým pohlavím jsou značně důležité a ovlivňující život jedince. Tudíž se domnívám, že ve vztahu prarodič a dítě bude gender hrát důležitou roli, a to na obou stranách vztahu.

Gender představuje jednu z nejzásadnějších charakteristik, které zasahují do rozložení péče o vnoučata. V případě babiček se jedná o pokračování genderových norem mateřství. Role babiček a obecně žen v rodině je vnímána jako pojící prvek rodiny, kdežto role dědečků není tolik zásadní, ačkoliv oproti ženám mají větší prostor, ve kterém se mohou projevit [Reitzes Mutran 2004]. Postupem času došlo k prodloužení průměrné délky života, tudíž došlo také k prodloužení doby, kdy se mohou prarodiče aktivně zapojit do výchovy dětí a mohou tak společně se svými vnoučaty strávit více let než kdy dříve. Dle Bengtsona [2001] právě prodloužení délky společně stráveného života a vysoká rozvodovost přispěly k nárůstu důležitosti mezigeneračních vztahů uvnitř v rodině a jejich posílení v širší rodině [Bengtson 2001].

Role babičky vychází z role matky. Mateřský pud bývá u žen přítomný během celého života. Babičky bývají citlivé a chápající, často jsou vnímány okolím jako pečující, starostlivé a pracovitě [Švancara 1996]. Babičky mají více informací o svých vnoučatech, více se zapojují do rodinného života, více se o vnoučata starají a zajímají [Žumárová, Balogová 2007: 84].

Dědeček má také nezastupitelné místo v životě vnoučat. Dříve především kvůli jeho ochotě a hlavně chuti dělat s dětmi nejrůznější aktivity a činnosti [Švancara 1996]. Zároveň díky dědečkům vnoučata často přijdou do styku s výrobou či opravou věcí, do kterých je jejich prarodič zasvětil. Pro obě role je však důležité pochopení a schopnost vnoučeti poradit a to především z důvodu nedostatku času na promýšlení možností [Žumárová, Balogová 2007: 84].

Jak ukazuje ve své publikaci Švancara [1996], tak babičky i dědečkové zastupují pro vnouče rozdílné role, které však mají své opodstatnění.

2.4.2 Věk

Druhým důležitým faktorem, který zasahuje do vztahu prarodič a vnuk, je vedle genderu také věk prarodičů. Zde platí, že mladší prarodiče se zapojují častěji do finančně, časově i fyzicky náročnějších podob hlídání [Hasmanová Marhánková 2009]. Obecně platí, že čím jsou vnoučata starší, tím se omezuje jejich kontakt s prarodiči. V rodinách se také změnila rodinná výpomoc, která je využívána

především v rámci mladého věku dětí a postupně se intenzita výpomoci snižuje a obrací [De Singly 1999]. Tím se také postupem času omezuje výchovný vliv a vzor prarodiče pro vnouče.

Do role prarodiče se mohou dostat jedinci již kolem čtyřicátého roku života, kdy jsou ještě plně zaměstnáni svou prací [Říčan 2004]. Tito produktivní prarodiče mohou mít, vzhledem ke své vytiženosti, koníčkům a zájmům, úplně jiný vztah ke svým vnoučatům než prarodiče, kteří jsou již v důchodu a mají více volného času. Existují také takoví prarodiče, kteří svá vnoučata vůbec neznají či se s nimi nestýkají [Mertin 2004].

Proto ideální, zlatý věk pro roli prarodiče přichází kolem padesátého roku života, kdy mají více volného času a zároveň jsou ještě v dobré fyzické kondici, která jim (v případě zájmu) pomáhá trávit lépe čas se svým vnoučetem [Říčan 2004].

Naopak prarodiče nacházející se ve vyšším věku jsou povětšinou již v důchodu bez pracovní náplně, která dříve zaplňovala velkou část jejich dne, a narození vnoučete jim může přebývajícím časem zaplnit. Někteří ve svém vnoučeti naleznou nový význam svého života, možnost seberealizace a důležitou úlohu pro život svého vnoučete, ale i rodiny. Obzvláště prarodiče v důchodu v péči o vnoučata nachází nový impulz do života či dokonce smysl života. Proto svým vnoučatům věnují spoustu volného času a nešetří kreativitou při vymýšlení her a zábavy pro radost vnoučat [Matějček, Dytrych 1997]. Zatímco rodiče kladou na své dítě požadavky a mají přísná měřítká, prarodiče jsou spíše průvodci, kteří korigují nároky a příkazy rodičů na snesitelnou úroveň [Hauserová – Schonerová 1996]. Prarodiče díky lepší lékařské péči a vyššímu věku dožití mají možnost delšího kontaktu s dětmi a zároveň mohou jednotlivým potomkům věnovat více času, protože se značně snížil počet dětí na rodinu.

2.4.3 Typy prarodičů

Podobně jako jednotliví rodiče se od sebe liší, tak i prarodiče jsou různí. Jejich přístup k prarodičovství a vnoučeti je dán jejich osobností, ale také je pod vlivem konkrétního časového a životního období, kdy se prarodičem stali.

Pro názornou ukázkou různosti typů prarodičů vycházím z publikace od Matějčka a Dytrycha [1997]. Prarodiče dělí:

- vládce rodiny
- protektoři
- obětavci
- žijí nový život
- opuštění
- ti všichni ostatní [Matějček, Dytrych 1997:105–110]

Vládci rodiny jsou prarodiče, kteří i vzhledem ke svému věku mají úctu a respekt svých dětí, ale také vnoučat, za která rozhodují a určují chod celé rodiny. U nás se tento autokratický typ prarodičů již moc nevyskytuje, ale i tak je možné jej mezi českými prarodiči nalézt [Matějček, Dytrych 1997:105–106].

Protektoři narození svých vnoučat velmi prožívají a stávají se náplní jejich volného času spolu s péčí a jejich ochraňováním. Snaží se vnoučata především ochránit, až jsou příliš upjatí a nesnesou, že se vnoučata nechovají podle jejich představ, nejsou příliš tolerantní a vnouče by se mělo chovat „roboticky“, jak oni uznají za vhodné [Matějček, Dytrych 1997:106].

Obětaví prarodiče mají vnouče na prvním místě a chtějí udělat vše, co bude v jejich silách, ale zároveň se snaží do chodu základní rodiny vnoučete nijak nezasahovat a ovlivňovat ji jako je tomu např. u vládců rodiny. Tento typ prarodičů často upozaďuje svoje vlastní potřeby před potřebami a štěstím svých vnoučat. Jiným důvodem pro extrémní starost o děti může mít i egocentrické základy, kdy se přehnaným pečováním snaží přivést pozornost na svou osobu [Matějček, Dytrych 1997:107].

Skupina prarodičů nazvaná „žijí nový život“ jsou prarodiče, kteří se stali babičkou nebo dědečkem v brzkém středním věku (mezi 30 a 40 rokem života) a zároveň se mohou stát i rodičem. Střetávají se tak dvě velmi důležité role, rodičovská a prarodičovská, přičemž si zde jedinec vybírá spíše své dítě

a vnouče spíše upozaduje a nevěnuje mu svou pozornost. Nemusí však jít pouze o současné narození vlastního dítěte a vnoučete, ale také že čerstvé prarodiče narození dítěte jistým způsobem ohrožuje jejich současný styl života [Matějček, Dytrych, 1997:108–109].

O opuštěné prarodiče nemají moc zájem jejich děti, natož vnoučata. Důvodem opuštění a odloučení od rodiny dítěte je velká vzdálenost mezi místy bydliště, nákladné cestování, špatné vztahy s rodiči vnoučete či nedostatek času. Vnouče tak ani nemusí dostat šanci svého prarodiče blíže poznat. Tímto odloučením prarodič velmi trpí a strádá, cítí se pro svou rodinu neužitečným a nechtěným [Matějček, Dytrych 1997:109–110].

Samozřejmě výše zmíněné typy prarodičů jsou pouze ilustrativní a rozhodně do těchto kategorií nelze zařadit všechny typy prarodičů. Vztah prarodiče k vnoučeti prochází nejrůznějšími změnami a v jednu chvíli mohou mít bezproblémový vztah, který se může změnit v nepřátelský či nepochopený vztah a naopak.

2.4.4 Význam prarodičů

Mezigenerační propojení prarodičů a vnoučat má svá pozitiva především pro děti, která mohou čerpat ze životních zážitků, zkušeností, trpělivosti a moudrosti prarodičů. Propojení prarodičů a vnoučat skrze rodiče přináší pro vnoučata do života velký potenciál především v oblasti hodnot, které do vnoučat prarodiče vkládají. Tyto hodnoty jsou úzce svázány také s tvorbou struktury motivace osobnosti a individuálního vědomí dítěte. Prarodič se tak podílí na tvorbě předpokladů, které určují lidské jednání, a stává se socializačním činitelem [Žumárová, Balogová 2007: 73]. Mezi prarodičem a vnoučetem probíhá integrace, kdy se mezi sebou střetávají psychické procesy, spojují části účastníků a spolu působí. Integrace předchází jedinečné tvorbě identity člověka [Hartl, Hartlová 2004].

Empirický výzkum Beáty Balogové s názvem „Mezigeneračné vztahy v rodine – testament jako prostriedok mezigeneračného poselstva“ pracoval se 14 prarodiči (13 žen, 1 muž) a 14 vnoučaty (8 dívek, 9 chlapců), kteří zodpovídali

na výzkumníkovy otázky z dotazníku. Z výzkumu plyne, že prarodiče vnoučatům předávají hodnoty jako je úcta, skromnost, láska, víra, pomoc starším, spravedlnost, slušnost, čestnost, smysl života, učení, sebedůvěra, soudržnost, upřímnost, komunikace, víra, praktické rady a na oplátku od svého vnoučete prarodiči dostávají lásku, radost do života, humor, informace, starostlivost, důvěru, otevřenost, úctu, pozornost, slušnost a optimismus. Výzkum ukázal, že prarodiče a rodiče si pomáhají při tvorbě pozitivního obrazu sebe sama, zdravého životního stylu, vzájemná integrace jim přináší pozitivní emocionální vjemy. Zároveň prarodiče s vnoučaty nemají problém mluvit o tabuizovaných tématech a prarodiče dávají vnoučatům větší volnost, než jakou dopřávali svým dětem. Balogová popisuje jako typického prarodiče člověka, který ve vnoučeti našel smysl života a pokračování pokrevní linie, ale také sebe sama, možnost komunikace i radost ze života. Typické vnouče ve svých prarodičích nalézá smysl života, zdroj moudrosti, zkušenosti, lásky, podpory, ale také trpělivosti, pomoci a ocenění, které mění jejich pohled na chaotický a nespravedlivý svět [Žumárová, Balogová 2007: 76–79].

Jiný výzkum na podobné téma s názvem „Mezigenerační vztahy v rodině a jejich sociální důsledky“ se zaměřuje na vzájemné ovlivňování mezi prarodiči a vnoučaty a změnu významu vzhledem k dětství prarodičů a jejich vztahu k prarodičům. V tomto výzkumu byly dotazovány jednak děti, ale také prarodiče. Pro obě skupiny respondentů byl připraven dotazník ohledně zkušeností a názorů na vztah k jejich prarodičům. Na výzkumu se podílelo 350 respondentů z toho 115 prarodičů (68 % žen a 32 % mužů) a 235 dětí (47 % dívek a 53 % chlapců). Získané informace od dětí a prarodičů byly mezi sebou následně porovnávány. Výzkumné šetření ukázalo, že jak prarodiče, tak i dnešní vnoučata se v první řadě svěřují (svěřovali) svým rodičům a teprve poté prarodičům. Role rodičů tedy zůstává napříč časem stejně dominantní a ukázalo se, že prarodičům se vnoučata svěřují stále stejně málo. Výzkum ukázal, že se vnoučata častěji vídají s rodiči od matky než otce, z čehož autorka dedukuje, že matčini rodiče hrají i důležitější roli než rodiče otce. Současná vnoučata vnímají své prarodiče daleko více jako hodné než respondenti z řad prarodičů. V souhrnu z výzkumu plyne, že prarodiče jsou (byli) jak pro vnoučata, tak i prarodiče v jejich životě

důležití, aniž by na to měla vliv vzdálenost jejich bydliště [Žumárová, Balogová 2007: 86–92].

2.5 Vztah mezi prarodičem a vnoučetem

„Prarodiče vnášejí do dětské duše vřelost. Svým vyprávěním spojují naše životy s předešlými generacemi, s rodinnou a společenskou historií. Tyto obrazy se vryjí do mysli na celý život.“ [Hauserová – Schönerová 1996: 10].

V rámci vědecké teorie existuje velmi málo autorů (téměř nikdo), kdo by se věnoval vztahu mezi vnoučetem a prarodičem. Veškerá pozornost vědecké obce je zaměřena na vztah mezi rodičem a dítětem. Těmito vztahy se začali výzkumníci blíže zabývat až na počátku 20. století, ale i přesto je zde teorie nepostačující. Mutran a Reitzes [1984] si všimli, že empirické zhodnocení „objektivní bilance“ mezigenerační solidarity, je obtížné, protože mezigenerační výměna je multidimenzionální a rodiče a děti si vyměňují nejen materiální, ale i emocionální a fyzickou podporu [Bengtson 1991]. Bohužel se však autoři nevyjadřují ke vztahu mezi prarodičem a vnoučetem, ale dá se očekávat, že podobné vzorce chování budou fungovat i v těchto interakcích.

Ze začátku sociální teorie zdůrazňují, že jsou důležité skupinové formy a funkční závislosti při formování chování, jakož i shoda při výměně pravidel jsou důležitým základem solidarity. Teorie sociální psychologie poukazují na důležitost sentimentu, interakce, podobnosti a normy k členství ve skupině pro podporu solidarity [Bengtson 1991]. Ve vztahu mezi prarodičem a jeho vnoučetem existuje zvláštní vztah, kdy každá ze stran do vztahu něco investuje a zároveň z něj i něco získává. Prarodič se stává prospěšným a vnouče u něj naopak nachází důvěrníka. Vliv prarodičů se projeví i v případě, že dítě žádného živého prarodiče nemá, nebo s ním vztahy neudrží. Vnoučata jsou v těchto případech nucená hledat porozumění jinde [Žumárová, Balogová 2007: 81].

Vztahem mezi vnoučetem a prarodičem se zabývá Vágnerová [2007], která ukazuje, že na začátku v dětství vnoučete má vztah asymetrickou podobu. Prarodič je většinou ve fázi raného stáří, kdy má ještě dostatek energie a má tak ideální podmínky pro budování vztahu s vnoučetem. V období puberty však často

nastává zlom a to jak u vnoučete i prarodiče. Vnouče prochází pubertou a dospívá, kdežto prarodič může přijít o svou soběstačnost a ztratit v důsledku stárnutí svou energii. Následkem těchto změn u obou zúčastněných se může změnit i jejich vzájemný mezigenerační vztah. Dospívající se osamostatňují nejen od své nukleární rodiny, ale také od svých prarodičů, kteří pro ně přestávají být již dost zajímaví. Role vnoučete a prarodiče se stávají symetrickými. Zájmy prarodičů a vnoučete se od sebe často diametrálně odlišují, a proto nejsou vnoučata schopná či ochotná s nimi trávit tolik času, co dříve. Pozornost vnoučat se mohou prarodiče snažit získat skrze finanční podporu, která však do mezigeneračního vztahu moc nezasahuje. Poslední fáze vztahu mezi prarodičem a vnoučetem Vágnerová nazývá novou symetrií, kdy se prarodič stává závislým na svých dětech a vnoučatech, ta se dostávají do nadřazené pozice a mají částečnou odpovědnost za život svého prarodiče. A podobně jako byli prarodiče dříve shovívavějšími ke svým vnoučatům, tak jsou vnoučata více shovívavá k nim na rozdíl od přísnějších a striktnějších rodičů (děti prarodičů) [Vágnerová 2007].

A. Rossi a P. Rossi [1990] zpozorovali, že příslušníci různých generací si mezi sebou vyměňují ten typ podpory, který mají v daném životním období přebytek, tj. starší rodiče investují emocionální podporu, zatímco ve středním věku poskytují fyzickou a materiální pomoc [Bengtson 1991]. Vzhledem k těmto informacím se domnívám, že prarodiče budou svým vnoučatům typy podpory podle těchto vzorců. Tudiž pokud budou mít vnouče v nižším věku, budou se mu daleko více věnovat fyzicky, avšak ve vyšším věku budou vnouče podporovat spíše po emocionální stránce. Ohledně materiální výpomoci zde vidím velký rozkol, spíše než na životním období, záleží dle mého názoru na povolání (a jeho platovém ohodnocení) a aktuální ekonomické situaci, kdy mohou či nemohou své vnouče podporovat materiálně.

Vztah prarodičů a vnoučete ovlivňuje mnoho nejrůznějších faktorů. Jedním z nich je pořadí narození vnoučete, zda je první, třetí či páté. Na příchod prvního vnoučete nemusí být prarodiče připraveni, nebo jej mohou naopak dlouho očekávat. Dále také záleží na rodiči (dítěti prarodiče), kterému se dítě narodilo a jaký je prarodičův vztah k němu i jeho partnerovi, partnerce [Matějček, Dytrych

1997: 25]. Dále do vztahu zasahuje vzdálenost, ve které prarodič bydlí od rodiny vnoučete, ale také na finanční a zdravotní stránce prarodiče [Bermanová 1998].

Pro vztah prarodiče a vnoučete je důležitá komunikace, skrze kterou dochází k porozumění a dorozumění mezi rozdílnými generacemi, a která je důležitou podmínkou pro kvalitu jejich života. Základním předpokladem pro správnou komunikaci je přijetí toho druhého i s jeho odlišnosti, zkušenostmi i poznatky [Jirásková 2005: 59–60]. Překážkami v komunikaci mezi jednotlivými generacemi je především *„diskriminace s ohledem na věk, prožité „historické události“, charakter společenských poměrů, v nichž se odehrála převážná část života, rozdílně založené a rozvíjené vzdělání, rozdílné životní zkušenosti, zdravotní stav, příležitosti seberealizace, orientovanost ve světě moderních technologií a postmoderního pluralismu, představy o tom, co je patřičné a slušné, o významu etikety, kvalita mluvního i psaného projevu, vytříbenost a bohatost verbálního projevu a pojetí důstojnosti.“* [Jirásková 2005: 63].

Vztah mezi vnoučetem a prarodičem nemíjí ani hádky či mezigenerační konflikty, kdy práce na řešení konfliktu pomáhá vyjasnění vztahů. Jinou potíží mohou být také špatné či nevyjasněné vztahy mezi rodiči a prarodiči, které nepřímo zasahují také do podoby vztahu mezi prarodičem a vnoučetem [Žumárová, Balogová 2007: 82].

Podle Andrey Pokorné [2010] je možné problémy v mezigenerační komunikaci rozdělit na interní a externí. Interní bariéry v komunikaci pramení z odlišných schopností, zdravotního stavu a způsobují tak negativní emoce, hranice mezi komunikujícími a podobně. Externí bariéry jsou dané konkrétním prostředím, lidmi či různými rušivými elementy [Pokorná 2010: 52–53]. Při komunikaci dvou různých generací může vzniknout mezigenerační konflikt, který je druhým nejčastějším konfliktem vznikajícím mezi lidmi. Tento problém většinou pramení z různosti dvou generací a jejich netolerance mezi sebou [Jirásková 2005: 26]. Samotná podoba vztahu mezi prarodičem a vnoučetem prochází různými fázemi vývoje podobně jako vztah rodiče a dítěte [Vágnerová 2007]. Rodiče by však měli své děti a rodiče podporovat ve vzájemném vztahu, jelikož prarodič ukazuje dítěti jiný pohled na svět, než jaký mu může nabídnout jeho rodič [Kropp 2001].

2.5.1 Vztah rodičů a prarodičů

Vztahy mezi prarodičem a vnoučetem velmi ovlivňují okolní vztahy, které panují mezi rodičem a prarodičem.

Vztah rodiče s vlastními rodiči a rodiči partnera působí na vztah mezi vnoučetem a prarodičem. Jejich vzájemné interakce jsou pro dítě velkou inspirací a vzorem, kterého se ve svých vlastních vztazích v rodině může řídit a napodobovat je [Špatenková 2006]. V době kdy se tvoří vztahy mezi rodiči a prarodiči většinou prochází obě strany důležitou etapou života. Rodiče se osamostatňují, vytváří si vlastní domácnost, starají se o děti. Na druhé straně prarodiče získávají volnost a mohou se objevit problémy, které v přítomnosti dětí byly odsunuty stranou [Novák 1999]. Vazba mezi rodiči a prarodiči se začíná tvořit více méně od začátku vztahu mezi budoucími manžely. Tyto vztahy se mohou v průběhu let značně pozměňovat, přičemž největší změny nastávají po narození vnoučat, které může špatné vztahy vylepšit [Špatenková 2006]. Svatbou se spojí životy nejen novomanželů, ale také dalších dvou rodin (rodičů partnerů), které s sebou nesou určité zkušenosti, což vede k možným neshodám a problémům při dorozumívání. Rodiče i prarodiče si vzájemně často pomáhají, což by však nemělo být ani při hlídání dětí bráno jako samozřejmost, ale pouze jako dohoda či pomoc mezi generacemi [Plaňava 1998].

2.6 Kritika konceptu solidarity

V závěru této části práce je nutné zmínit jiné možnosti zkoumání tématu vlivu prarodiče na vnouče, ale také kritiky a slabiny konceptu mezigenerační solidarity, kterou je rámovaná celá diplomová práce. Jak již bylo zmíněno, ne všechny rodinné vztahy jsou bezproblémové, velmi často vznikají mezigenerační konflikty, což je další výrazný koncept skrze který lze nahlížet na mezigenerační vztahy v rodině. V konceptu konfliktu je hlavní důraz na mezilidský konflikt, který je výsledkem rodinných problémů.

Konflikty ve spojení se solidaritou v jedincích mohou vyvolávat ambivalentní pocity, což je nejsilnější proud kritiky Bengtsonova konceptu

solidarity a další z hlavních teoretických konceptů věnující se rodinným vztahům [Connidis, McMullin 2002].

Hogerbrugge a Komter provedli srovnávací studii konceptu solidarity a ambivalence na panelových datech, kde se ukázala životaschopnost Bengtsonova původního modelu. Kontakt, náklonnost či vzájemná podpora jsou podpůrnými kameny mezigenerační solidarity, zatímco konflikt a geografická vzdálenost jsou spíše vnějšími vlivy zasahujícími solidaritu. Bylo prokázáno, že ambivalence zasahuje do mezigeneračních vztahů i jednotlivých úrovní solidarity, ale nebylo prokázáno, že by ovlivňovala rodinné vztahy. Autoři ukázali, že koncept ambivalence, který byl impulzem pro zlepšování výzkumů solidarity, vede ke zpochybňování tohoto modelu jako předního vysvětlujícího konceptu mezigenerační solidarity [Hogerbrugge, Komter 2012].

Zastánkyně ambivalentního směru, Connidis a McMullin hovoří o ambivalenci v souvislosti s Bengtsonovými šesti typy mezigenerační solidarity, jejíž kritiku uvádí na příkladu osamocených (detached) mezigeneračních vztahů, které mají nízkou solidaritu na všech šesti úrovních. Autorky Bengtsona kritizují za fakt, že sice díky konceptu solidarity víme, jaké vazby ve vztazích nejsou či chybí, ale již se nedozvídáme blíže o tom, jaké tyto vztahy jsou. Dále Bengtson blíže nevysvětluje příčinu, zda se jedná o odcizení, konflikt, neutrální zdvořilost nebo úplně jiný důvod nízké solidarity, což autorky hodnotí negativně [Connidis, McMullin 2002: 560].

Lüscher a Pillemer kladou důraz na individuální psychologické stavy a věnují se ambivalenci ze sociologického nebo psychologického hlediska, které je oproti konceptu solidarity zaměřeno na jedincovy pocity [Lüscher, Pillemer 1998].

Přidalová vidí jako vhodnější pro zkoumání vztahu pečujícího a pečovaného (směrem k prarodiči) právě koncept ambivalence, který oproti konceptu solidarity v sobě zahrnuje rodinnou historii, přítomnost, ale i jejich budoucnost [Přidalová 2007].

Limity konceptu solidarity Connidis a McMullin kritizují především za jeho omezení základního předpokladu souladu v rodině. Zároveň také minimalizuje

variabilitu rodinné zkušenosti a rozdílných zájmů jednotlivých členů. Spíše solidaritu v rodině popisuje jako výsledné vztahy než jejich důvody, proč mají takovou konkrétní podobu. Slabina tohoto přístupu může být také v nedostatečném zkoumání vztahů mezi pečujícím a cílem jeho solidarity [Connidis, McMullin 2002: 560].

Za největší slabinu teorie solidarity lze považovat její určitou jednostrannost, kdy autoři zastupující ambivalentní směr hovoří o tom, že existuje v mezigeneračních vztazích nejen solidarita, ale také konflikty a neshody, které se na podobě vztahů podílejí a proto by neměly být vztahy zkoumány pouze z hlediska solidarity nebo konfliktu, ale společně [Lüscher, Pillemer 1998].

Ačkoli jsem si vědoma slabin teorie solidarity, tak vzhledem k tématu mi tento přístup přišel nejlepší a nejvhodnější, jelikož samotné vztahy mezi prarodiči a vnoučaty jsou daleko méně problematizované než mezi rodiči a dětmi. Tudíž jsem zde očekávala spíše projevy solidarity než významnějších a výraznějších konfliktů.

3 METODOLOGIE

Metodologická část se věnuje detailnímu popisu jednotlivých výzkumných kroků zkoumání vlivu prarodičů na vnoučata. Na začátku se budu věnovat popisu cíle výzkumu a klíčových otázek. V druhé části popíši výzkumný vzorek s jeho charakteristikami a kritérii výběru. V třetí části se budu věnovat popisu kvalitativního výzkumu. Čtvrtá část se věnuje popisu použité metody sběru dat. Poslední, pátá část je zaměřená na etické problémy výzkumu.

3.1 Cíl a klíčová otázka výzkumu

Cílem výzkumu je odpovědět na výzkumné otázky a získat tak bližší představu o vztahu prarodiče a vnuka a vlivu prarodičů na život vnoučete. Retrospektivně zjistit pohled vnoučete na své(ho) prarodiče a jeho/jejich roli, význam v jeho životě a vnést tak více světla do této problematiky, která se spíše věnuje prarodičům bez zpětné vazby vnoučat.

Hlavní výzkumná otázka: Jak vypadají vztahy mezi prarodiči a vnoučaty na počátku 21. století?

Výzkumné podotázky:

- Jak působí prarodiče v životě svého vnoučete?
- Jakým způsobem ovlivnili prarodiče své vnouče v jeho životním směřování?
- Jakou roli hrál prarodič v životě vnoučete?
- Změnila se role prarodiče s průběhem času?
- Jak vypadá vztah mezi prarodičem a vnoučetem?
- Jak vnímají vnoučata prarodiče v současnosti, v období mladé dospělosti²?

² Mladá dospělost je dle Eriksona období mezi 20 a 30 lety. Toto období se pojí s dokončováním vývojových úkolů adolescenta jako je ukončení studia, nástup do zaměstnání a hledání životního partnera. Je to období, ve kterém již lidé zakládají rodiny a věnují se péči o děti, skrze které uspokojují potřeby intimního emočního soužití a potřeby mít pokračovatele svého života [Říčan 2004].

- Ovlivňuje gender vnoučete a prarodiče podobu jejich vztahu?
- Jakým způsobem vztah mezi vnoučetem a prarodičem ovlivňují rodiče?

3.2 Kvalitativní výzkum

Pro svou diplomovou práci jsem si vybrala kvalitativní přístup, jelikož pro zkoumaný jev nabízí nejvhodnější postup, který by pomohl k zodpovězení výše uvedených otázek a zároveň mi nejlépe pomůže jev poznat.

Kvalitativní přístup slouží předně k odhalení a porozumění podstaty jevů, o kterých nemáme mnoho dostupných údajů a informací [Hendl 2008], což o tématu vztahu prarodiče a vnoučete platí. Kvalitativní přístup se využívá také k detailnímu studiu společenských jevů, které jsou špatně zkoumané kvantitativními metodami [Hendl 2008]. Pro zkoumání vztahu mezi prarodičem a vnoučetem by kvantitativní metody nebyly schopné vysvětlit a zachytit jednotlivé vlivy a zasahující procesy, které kvalitativní metody umí zaznamenat a dále s nimi pracovat.

Kvalitativní výzkum má svá výše zmíněná pozitiva, ale i negativa, která jsou v tomto případě především v malém vzorku respondentů. Díky tomu jsou výsledky méně zobecnitelné a vypovídající než v případě kvantitativního výzkumu, kde se pracuje s větším počtem dat. Jelikož můj výzkumný záměr vychází z výpovědí respondentů a jejich pohledu na situaci, tak je zde jistě vhodnější právě kvalitativní přístup.

3.3 Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek tvoří 12 mladých lidí ve věku 18 – 26 let, kteří během svého dětství a dospívání měli alespoň jednoho prarodiče. Konkrétní věkovou skupinu je možné zařadit do období mladé dospělosti a ohraničila jsem ji rokem formálního počátku dospělosti (18 let) a rokem, do kterého jsou studenti vysoké školy státem podporováni (26 let). Výzkumný vzorek byl vybrán na základě toho, že dětství s prarodiči mají mladí lidé již za sebou, ale zároveň není dětství dobou tolik vzdálenou, aby si nepamatovali na podrobnosti. Vzhledem k relativně nízkému věku a statusu dospělého člověka očekávám nejlepší náhled na vztah

s prarodičem v dětství a v současnost a zároveň díky časovému odstupu i reflexi vztahu s prarodičem a jeho vývoj během let.

Zúčastnění respondenti byli vybráni z okruhu mých přátel a známých popř. jsem kontakt získala od mých přátel. K cílové skupině účastníků jsem měla díky svému věku dobrý přístup. Vzhledem k tomu, že se ve většině případů jednalo o osoby, které mě alespoň trochu znaly, tak jsem očekávala ve výpovědích větší otevřenost, sdílnost a vůbec ochotu spolupracovat než kdybych kontaktovala naprosto neznámé lidi. Zároveň však tento výběr z okruhu mých známých má své limity a problémy, které se s ním mohou pojít. Díky mému vzdělání resp. studiu na vysoké škole se ve vzorku objevuje větší počet vysokoškolsky vzdělaných lidí, než jaké je jejich zastoupení v rámci České republiky. Dále je většina respondentů stále studujících, tudíž díky svému výběru nedostatečně zahrnují osoby s nižším vzděláním a z jiné sociální vrstvy.

Výzkumný vzorek zahrnuje stejný počet mužů i žen (6 mužů, 6 žen). Všechny rozhovory byly provedeny anonymně a jednotlivým respondentům byla přiřazena fiktivní jména. Použit byl pouze jejich věk, status pracujícího či studujícího člověka, studijní (pracovní) zaměření a obecné místo bydliště. Ve vzorku jsou jak pracující (4) tak i studující (7) respondenti a jeden respondent, který současně studuje i pracuje. Současné i minulé studium jsem rozdělovala na humanitní (5) a technické (7) obory, jelikož toto zaměření může ovlivňovat i soukromý, rodinný život a vztah k prarodičům. Poslední identifikací, kterou jsem použila, bylo místo bydliště respondenta – vesnice (4) a město (8).

3.4 Technika sběru dat

Při sběru potřebných dat jsem využila nestructurované, hloubkové rozhovory, které jsou typické pro kvalitativní výzkum. Rozhovory byly provedeny na téma prarodičů respondentů, a to s mladými lidmi, kteří během svého dětství a dospívání měli živého alespoň jednoho prarodiče.

Pro hloubkové rozhovory jsem se rozhodla především z důvodu jejich přínosu konkrétních a detailních odpovědí respondentů, které tak mohou přinést zajímavé i nové informace týkající se vztahu mezi vnoučaty a prarodiči, o kterých

se prozatím v teorii nehovořilo, nebo je výzkumníci z nejrůznějších důvodů opomíjejí a výzkumy na toto téma neprovádějí. Zároveň jsem se pro tuto techniku sběru dat rozhodla vzhledem k tomu, že je téma dost osobní a je potřeba k němu přistupovat individuálně na základě zkušeností respondenta. Hlubkové rozhovory také nechávají respondentovi velkou volnost při vyprávění, kdy tazatel pouze koriguje směřování jeho myšlenek, pokud extrémně odbíhá od tématu, dostanou se tak na povrch údaje, které by v rámci kvantitativního šetření zůstaly skryty.

Samotné rozhovory budou zaměřeny na vztah respondentů ke svým prarodičům, jejich společným zážitkům z dětství i současnosti, jejich vzájemné postoje i zpětnou reflexi jejich vztahu k prarodiči, (ne)důležitosti ve svém životě a podobně.

3.5 Sběr dat

S respondenty ochotnými spolupracovat byly provedené rozhovory od listopadu 2014 do února 2015, ať již osobně či za využití elektronické komunikace dle požadavků daného respondenta a jeho časových možností. Některé rozhovory byly uskutečněny v kavárně či restauraci, jiné v klidu domova nebo přes sociální síť. Rozhovory trvaly od 15 minut až do jedné hodiny. Všechny rozhovory, až na dvě výjimky, trvaly déle jak půl hodiny. Drtivá většina respondentů byla hovorná a stačilo jim pouze nadhodit subtéma rozhovoru a pouze lehce usměrňovat rozhovor a doptávat se na nejasné informace. Několik respondentů však bylo méně hovorných a snad i zaskočených určitými otázkami, na které neznali odpověď, a bylo na nich vidět, že se jedná o velmi citlivé téma, které nechtějí dále rozebírat, proto jsem byla nucena téma opustit a pokračovat v rozhovoru jiným směrem, což se týkalo především velmi krátkého patnáctiminutového rozhovoru, kdy byl respondent zvláště citlivý. Dojmy a pocity z rozhovorů byly rozporuplné, ale snad každý z respondentů mě ve svém vyprávění něčím zajímavým překvapil. Často se také stávalo, že sami respondenti byli překvapeni svými odpověďmi i souvislostmi, na které v rozhovoru sami přišli a o kterých dříve nepřemýšleli.

3.6 Průběh rozhovorů

Každý z respondentů byl před samotným rozhovorem blíže seznámen s účelem a významem výzkumu i s tím, že rozhovor je anonymní, a které konkrétní informace budou použity pro jejich charakteristiku (věk, studium/práce, humanitní/technické zaměření, bydliště vesnice/město). Zároveň bylo respondentům nabídnuto posláním přepsaných rozhovorů i následné diplomové práce. Každý rozhovor byl proveden zvlášť a po celou dobu byl nahráván (pokud nebyl psaný, což byl pouze jeden případ) na diktafon a následně přepsán do elektronické podoby.

Rozhovor se svými přáteli jsem začínala obecným povídáním o prarodičích a tím, co by mi o nich oni sami řekli. Na základě těchto informací jsem určila počáteční směr rozhovoru. V případě neznámých respondentů jsme začali rozhovor obecně o životě respondenta a teprve poté přešli k otázce o prarodičích. Do rozhovorů jsem se snažila zasahovat co nejméně, pouze v situacích, kdy respondent již nevěděl o čem hovořit nebo jaké téma si pod otázkou představit. V některých případech bylo nutné respondentovi problematiku více vysvětlit a pokládat daleko více otázek než u jiných případů, kdy byli respondenti sdílní a hovorní.

Pro rozhovory jsem měla předem připravené okruhy, ke kterým jsem se s jednotlivými respondenty chtěla dostat a získat od nich informace. V první řadě se jednalo o obecné informace o prarodičích jako je např. věk, místo bydliště a vzdálenost bydliště, ... Dále jsem se věnovala respondentovu dětství a jeho vzpomínkám na prarodiče, náplň vzájemných setkání. Třetím okruhem byl současný stav vztahu mezi prarodičem a vnoučetem, a to jak moc je či není prarodič součástí života vnoučete. Čtvrtá část se zaměřovala na trávení společného volného času vnoučete a prarodiče a jeho možné působení na respondenta. Pátý okruh se zaměřoval na popis mezigeneračního vztahu z pohledu vnoučete a zároveň vztahy mezi rodiči a prarodiči. V poslední šesté části hovořili respondenti retrospektivně o svém vztahu k prarodiči v dětství i současnosti a snažili se jej reflektovat a postihnout jejich vliv na svůj vlastní život a směřování v osobním i pracovním životě.

3.7 Metoda analýzy dat

Provedené a přepsané rozhovory jsem následně kódovala v rámci narativní analýzy. „Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a opět složeny novými způsoby. Je to ústřední proces tvorby teorie z údajů.“ [Strauss, Corbinová, 1999: 39]. Kódování opírám především o hermeneutický přístup, který se snaží o osvětlení významů, o kterých respondent hovoří a které vychází z jeho zkušenosti [Hájek, Havlík, Nekvapil, 2012: 204]. Tento přístup jsem zvolila především kvůli cílům výzkumu a jedinečnosti jednotlivých vztahů mezi vnoučetem a prarodiči, které se mezi respondenty lišili především po lidské a zkušenostní stránce. Ale také protože mě zajímá konkrétní zkušenost vnoučat a jejich pohled na věc, které je konstruováno ve vyprávění samotným vnoučetem.

Zároveň v analýze používám metodu kódování ze zakotvené teorie, ve které se pracuje s otevřeným, axiálním a selektivním kódováním kvalitativních, narativních dat, kdy se snažím nalézt opakující se vzorce ve vztazích prarodičů a vnoučat a zároveň vliv prarodičů na život vnoučat. Během kódování jsem jednotlivé části označovala samostatnými štítky a kategoriemi, které uspořádávaly získaná dat. Jednotlivé pojmy, kódy byly na základě jistého kódu přiřazovány jednotlivým kategoriím, které se vztahovaly k tématu práce. K jednotlivým kategoriím byly přiřazeny vlastnosti, které jsou pro danou kategorii charakteristické, typické a blíže ji představují [Strauss, Corbinová 1999: 48].

3.8 Etika výzkumu

Vzhledem k věku respondentů a dobrovolnosti zapojení do výzkumu jsem neočekávala, že v otázce prarodičů (i rodičů) budou mít nějaká obzvláště citlivá témata či informace, které by mohly respondenta uvést do trapné či jinak emočně napjaté situace, nebo o kterých by nechtěli hovořit, jelikož téma rozhovoru respondenti předem znali. Tyto situace však několikrát nastaly především v souvislosti s úmrtím některého z prarodičů, nebo nepříliš dobrou situací v rodině. Vzniklé situace se nikdy nedají předem předpovědět a ani odhadnout reakce respondentů, která úzce souvisí s jejich vlastní historií, do které zasahují jejich vzpomínky a rodinné vztahy. Proto jsem v případě jakékoli nevhodnosti

otázky či přecitlivělosti respondenta na (opakovanou) otázku se snažila téma přejít a zbytečně se více na toto téma nedotazovat, pokud se sám respondent nevyjádřil jinak, že by chtěl v rozhovoru pokračovat. V případě, že mi byly sděleny zvláště citlivé informace, které mi byly sděleny spontánně a nechtěně v průběhu setkání a respondent je nechtěl zapojit do výzkumu, tak byly tyto informace z výzkumu na žádost respondenta vyřazeny a nebyly použity.

V otázce etiky výzkumu kladu velký důraz na anonymitu jednotlivých účastníků, především z důvodu anonymity mezi respondenty, kteří se mohou v některých případech znát či potkat. Každý respondent tedy získal přezdívku, pod kterou bude ve výzkumu figurovat a zároveň veškerá jména, názvy měst a podobně byla nahrazena za jiné názvy.

4 PRAKTICKÁ ČÁST

4.1 Mezigenerační solidarita

Začátek praktické části věnuji mezigenerační solidaritě, která je ve většině vztahu dost zřetelná a která zasahuje do vztahů mezi prarodiči a vnoučaty a ovlivňuje místo prarodiče v životě vnoučete.

Mezigenerační solidarita se objevila ve všech rozhovorech mimo rozhovoru s Karlem (26 let, pracující), který ani náznakem solidaritu nenastínil, což je s největší pravděpodobností zapříčiněno jeho více méně nulovým vztahem s prarodiči a obecným nezájmem o ně. U ostatních respondentů byly jejich vzájemné vztahy s prarodiči spojené se solidaritou. Mezigenerační solidarita v rodinách byla záležitostí obousměrnou. Tedy jedna strana pomůže druhé a naopak, podle možností a schopností jedince. Na počátku pomáhali více prarodiče svým dětem a vnoučatům. Později s přibývajícím roky se začaly starat děti a následně i vnoučata o své prarodiče. Zdá se tedy, že solidarita v rámci rodin respondentů zůstala zachována i přes společenské změny stejně, jako o tom hovořil Možný [2006]. Z analýzy se jasně ukázalo, že větší důležitost pro rodinnou soudržnost mají citové pohnutky na rozdíl od ekonomických závazků, které ve vztazích (mimo Richarda) nehrály žádnou či téměř žádnou roli. Ke stejným závěrům dospěl Montoussé [2005], který právě změnu v mezigenerační solidaritě popisoval jako proměnu z ekonomických na emocionální aspekty soudržnosti.

Dle Bengtsona [1991] je mezigenerační solidarita složená z šesti různých interakcí mezi rodičem a dítětem. V tomto případě jeho rozdělení solidarity aplikuji na vztah mezi prarodičem a vnoučetem, kde identifikuji jednotlivé interakce ve vztazích respondentů.

Sdružující solidarita se věnuje častosti a opakování různých činností. V dětství vnoučete se většina babiček (mimo Richardovy) zapojila do hlídání svých vnoučat, zpravidla se jednalo o výpomoc několikrát během týdne podle individuálních potřeb rodičů (matky). *„Většinou nás babička vyzvedávala ze školy, z družiny, pak jsme udělaly úkoly a pak nás mamka vyzvedla a šly jsme*

domů.“ (Barbora – 20 let, studující) Tento častý kontakt se však týkal pouze jedné z babiček vnoučete, a to většinou ze strany matky, což jsou tytéž závěry, se kterými přišla Žumárová [2007]. Postupně se však s věkem vnoučete tato solidarita vytrácela a u žádného z vnoučat se neobjevila pravidelnost v pomoci či společné aktivitě, pokud tedy za projev solidarity nepovažujeme návštěvu prarodičem, kde je špatně určitelný důvod návštěvy.

Náklonnostní solidarita byla v období dětství velmi silná, kdy vnoučata (mimo Slávka a jeho dědečka a Karlových prarodičů) měla na své prarodiče spíše pozitivní vzpomínky. U babiček byla náklonnostní solidarita daleko silnější a lépe identifikovatelná oproti dědečkům, kdy u Barbory, Bereniky, Sylvie, Beáty, Slávka, Viléma a Karla téměř chyběla vzhledem k vzájemné odtažitosti a horší schopnosti komunikace obou stran.

Konsenzuální solidarita v dětství vnoučat naproti tomu nebyla viditelná, začala se objevovat až s přechodem do puberty, kdy si vnoučata začala utvářet své vlastní názory a životní postoje. Co se týče konsenzuální solidarity, tak se míra shody v názorech a hodnotách značně lišila. U většiny vnoučat byla vysoká míra shody v základních hodnotách (rodina, morálka), ale co se týče politických názorů, tak zde jsou již daleko větší rozpory. V zásadě však (ne)shoda v názorech úzce souvisela s podobou vzájemného vztahu, kdy v bližších a lepších vztazích bylo daleko méně neshod než u vztahů méně osobních.

Funkční solidarita byla v dětství (kromě Karla a Richarda) na vysoké úrovni, kdy prarodiče mladou rodinu a své vnouče podporovali materiálně (bydlení), ale i fyzicky (hlídání dětí). Každé vnouče se tak setkalo ve svém dětství s pomocí od prarodičů. S přechodem do dospělosti však funkční solidarita více slábla, což je vysvětlitelné osamostatňováním vnoučete. Zároveň však funkční solidarita směřovaná k prarodiči je silnější u mladých žen než mužů, avšak i u žen je funkční solidarity nižší v porovnání s pomocí prarodičů v jejich dětství, což se však může s postupujícím věkem zvyšovat podobně, jako u prarodičů klesala.

Normativní solidarita se projevila jako nejsilnější u babiček a vnouček, které své rodinné závazky plnily daleko častěji, lépe oproti vnukům, kteří byli v této

oblasti více apatičtí a nečinní, což může být zapříčiněno genderem, o kterém hovořím později, nebo zkreslené výběrem výzkumného vzorku.

Strukturální solidarita z hlediska vzdálenosti bydliště byla velmi různá, avšak ukázalo se, že vzdálenost na mezigenerační solidaritu nemá takový vliv a že i na větší vzdálenosti si rodiny našly možnosti, jak si společně pomáhat. U vnoučat v dospělosti byl jasně identifikovatelný pokles v počtu vzájemných návštěv, které souvisely především se studiem v jiném městě a s menším volným časem, který by prarodičům mohli věnovat. Již nebyli součástí jejich života pouze rodiče, prarodiče, ale velkou část již zabírali přátelé a partneři, mezi které dělila vnoučata svůj volný čas.

4.2 Role prarodiče

Jak již bylo nastíněno v teoretické části, tak prarodičovská role je jedinečnou rolí člověka, se kterou se jedinec setkává ve vyšším věku. Velmi často ji ovlivňuje věk prarodičů, gender, ale také blízká rodina.

V mém výzkumném vzorku prarodičovskou roli ovlivňovalo mnoho nejrůznějších aspektů, avšak nejvíce zřetelný byl vliv věku na zapojení prarodiče a důležitosti jeho role pro život vnoučete. Stejně jako vliv genderu prarodiče na roli v životě vnoučete, ale také genderu vnoučete. Dále zde bude blíže představen vliv místa bydliště prarodiče, ale také jednotlivé role babičky a dědečka.

4.2.1 Věk

V analýze výzkumného vzorku se ukázalo, že věk prarodiče má velký vliv na vykonávání role prarodiče, což jsem však vzhledem k již známým poznatkům očekávala. Vnoučata, která měla starší prarodiče (65 let a více) již v době narození, své prarodiče ve svém životě nijak zvlášť nepoznala a jejich role měla jinou podobu než prarodiče, kteří byli mladší. Spíše než o prarodiče se v těchto případech (Berenika, Barbora a Marie) jednalo o praprarodiče. Oba dva starší prarodiče z jedné strany měla Berenika: „*Těm bylo snad 80.*“ Ačkoli Berenika o svých starších prarodičích z otcovy strany hovořila pouze hezky, tak je zde

jasně znatelný odstup k prarodičům oproti prarodičům z matčiny strany, kteří byli o 20 let mladší, a značnou měrou se podíleli na výchově Bereniky. Prarodiče z otcovy strany se jí nemohli vzhledem ke svému vysokému věku dostatečně věnovat, což mělo jasný důsledek v méně častém kontaktu, jelikož Bereniku ničím nezaujali a ani se jí nebyli schopni sami věnovat. To ve výsledku znamenalo neexistenci vztahu mezi prarodičem a vnučetem a spíše se jednalo o vynucený rodinný vztah, který však pro Bereniku neměl žádnou cenu.

Starší prarodiče také z otcovy strany zažila Barbora, která měla ještě starší prarodiče nežli Berenika. Zde již role prarodiče byla nulová, jelikož její prarodiče měli také horší zdravotní stav, který bránil společným aktivitám a vzájemnému porozumění a sblížení.

Marie se narodila vlastním rodičům ve vyšším věku, což je také důvodem vyššího věku prarodičů. *„Babička s dědou už byli dost staří, když jsem se narodila, takže na nějaké výlety to moc nebylo.* (Marie – 22 let, studující) Zároveň mladé ženy jednoho nebo oba své starší prarodiče ztratily během raného dětství, kdy přišly o možnost se s prarodičem blíže poznat v průběhu dospívání a dospělosti.

Potvrdilo se mi tedy tvrzení z teoretické části, že vysoký věk má vliv na aktivitu a roli prarodičů, kteří již ve vyšším věku nemají tolik prostředků a možností k navázání vztahu, ale také jsou velice často omezeni zdravotními komplikacemi. Starší prarodiče typicky vídali svá vnučata v rámci rodinných setkání, ale nikde se jim nevěnovali o samotě.

Na druhou stranu se výsledky mé analýzy neshodují s tezí Matějčka a Dytrycha [1997], kteří se domnívají, že vyšší a důchodový věk prarodiče bude pro vztah k vnučeti dobrým základem pro společné aktivity, které se bude moci prarodič ve svém volném čase připravovat. Vyšší věk vztah mezi vnučetem a prarodičem nepodporoval, ale spíše překážel a vytvářel bariéru při budování vzájemného vztahu. S autory bych se shodla, že je dobré, když má prarodič již po pracovních starostech, ale zároveň je potřeba být v dobré fyzické kondici, aby tento předpoklad platil.

Jednoho staršího prarodiče měla i Šárka, u které však vyšší věk jejího dědečka nijak jeho roli neovlivnil, což může být zapříčiněno jeho lepším zdravotním stavem (v porovnání s prarodiči Bereniky a Barbory), ale také mladší manželkou, Šárčinou babičkou, která se o Šárku primárně starala, když byla u prarodičů.

„Tak babička byla super v tom, že mě hodně hlídala, že mamka...třeba když nemohli rodiče, tak mě vodila na kroužky a vždycky třeba jsem chodila na rytmiku, pak mě babička vyzvedla.“ (Šárka – 23 let, studující)

Teorie uvádí, že se o vnoučata starají především babičky a dědečkové jsou, co se péče o dítě týká, spíše v pozadí. Proto si také myslím, že nebyl pro roli Šárčina dědečka tolik rozhodující jeho vyšší věk, jelikož měl dědeček značnou oporu ve své mladší družce, která mohla jeho vyšší věk svou aktivitou kompenzovat, a zároveň jeho věk nijak nezasahoval do mateřského pečování babičky.

Na druhé straně se však vyskytla u dvou respondentů (Slávek a Martin) zajímavá výjimka, kdy jejich prababičky věkovou překážku překonaly a zastávaly bez viditelných potíží roli o stupeň důležitější, roli babičky. I přes vyšší věk byly schopné si vytvořit vztah babičky s vnoučetem namísto vztahu prababičky a pravnoučete, který již není tolik silný a důležitý pro život vnoučete, jelikož vnouče prarodiče pozná ve většině případů v útlém věku, kdy si svého prarodiče nemusí ani uvědomovat a vnímat. Oba dva mladí muži svou babičku (dceru prababičky) nezažili. *„Její (respondentova matka pozn. autorky) mamka umřela, když byla malá, vychovávala ji její babička. Má prababička.“* (Slávek – 21 let, studující) Jako hlavní důvod, zde vidím především rodinné okolnosti, kdy byly ženy v babičkovském věku „nuceny“ být znovu matkami. Proto se také jejich babičkovská role pozdržela a snažily se nahradit volné místo po své dceři. Zároveň u obou prababiček byla vidět velká důležitost rodiny a snaha o její podporu a udržení i přes absenci úmrtí jejich dcery (babičky respondenta). Tudíž měly ženy velkou motivaci hrát a naplňovat ve své rodině chybějící roli babičky, která byla požadována a ne roli, která jim byla skutečně přiřazena. Otázkou zůstává, jakou roli by měly prababičky v případě, že by jejich dcery neumřely a respondenti by měli babičky i prababičky. Zda by i v tomto případě vzniklo silné

pouto, nebo zda by byly prababičky upozaděné babičkou vykonávající svou roli. Může se však jednat o projev rostoucí důležitosti mezigeneračních vztahů, o které hovořil Bengtson [2001] a který společně s úmrtí v rodině je pouhou shodou náhod.

Ostatní prarodiče respondentů byli při narození svého vnoučete ve věku kolem 50 let. *„Když jsem se narodil, tak jim bylo 50, 55, tak nějak. Takže byli relativně v dobrém fyzickém stavu.“* (Vilém – 24 let, pracující/studující) Podle Říčana [2004] je tento věk ideální pro přijetí a pozitivní naplňování prarodičovské role a to především z hlediska menší pracovní vyčerpání, ale stále dobrého fyzického stavu, což platilo pro výzkumný vzorek. Prarodiče mladšího věku, i když často byli v době narození vnoučete součástí pracovního procesu, byli daleko aktivnější ve vztahu směrem k vnoučeti. Daleko častěji se nejednalo pouze o rodinná setkání u jednoho stolu u oběda či kávy, ale o konkrétní činnost, kterou prarodiče pro své vnouče naplánovali a do které jej aktivně zapojovali.

„Tam jsme běhali po zahradě na chalupě, pomáhali trhat zeleninu, zavařovali, grilovali, pomáhali se dřevem, jezdili po výletech, do zoo, na koupaliště i přehradu, bylo toho tam vždycky moc.“ (Sylvie – 19 let, studující)

Nízký věk prarodičů však nutně nepředjímal dobré plnění role prarodiče a jejich společnou aktivitu s vnoučaty. Záleželo zde na přístupu k životu a životnímu stylu, do kterého byla stylizovaná také jejich prarodičovská role, ale i na osobních znacích vnoučete, které užší kontakt se svým prarodičem nemuselo vyhledávat a prarodič měl tak vykonávání své role ztížené.

4.2.2 Místo bydliště

Byl zde jasně viditelný rozdíl mezi prarodiči žijícími na vesnici a ve městě. Prarodiče z města byli obecně aktivnější, otevřenější novým zážitkům a byli modernější i ve své roli prarodiče jako například babička slečny Barbory. *„No, normálně jakože jdeme do restaurace, jdeme na pizzu, jdeme na víno.“* (Barbora – 20 let, studující) Zpravidla se jednalo o vzdělanější, pozitivně uvažující prarodiče, kteří svůj věk nepovažovali za překážku, stále si život užívali i se svým vnoučetem.

Na rozdíl od toho prarodičové z venkova se drželi spíše tradiční podoby role prarodiče, který je pro své vnouče autoritou, vychovatelem a zároveň i jejich společné zážitky byly omezené jejich méně pestrými životními zkušenostmi a možnostmi vesnice.

„Oni jsou prostě jiní než druhá babička s dědou (prarodiče z města pozn. autorky). Je, teda na dědovi bylo, na nich vidět, že celý život žili na vesnici a mají tím určitým způsobem daný životní styl a některé věci prostě asi babička nikdy nepochopí.“ (Sylvie – 19 let, studující)

V těchto vztazích je jasně znatelná bariéra mezi světem prarodiče a světem vnoučete, které jsou od sebe velmi odlišné, což se navíc v případě starších prarodičů resp. praprarodičů kumuluje a vzniká méně osobní vztah, což je případ slečny Barbory.

„Oni měli statek se zvířaty, takže se tam pořád pracovalo a jak byli staří, tak se jim muselo hodně pomáhat... A neměla jsem k nim žádný vztah. Nebo jako necítila jsem se tam dobře.“ (Barbora – 20 let, studující)

Prarodiče z vesnice nebyli schopni své vnouče dostatečně zaujmout a jejich role se omezila pouze na základní starost o vnouče a jeho hlídání na rozdíl od městských prarodičů, kteří k těmto základním aktivitám přidali část svých aktivit či znalostí. U starších a vesnických prarodičů i typická výchova a hlídání dětí vymizelo a vzájemný kontakt se omezil na povinné rodinné návštěvy, během kterých bylo pro vnouče téměř nemožné svého prarodiče blíže poznat a navázat s ním osobní vztah.

Dále jsem očekávala, že vnoučata žijící ve městě budou mít blíž ke svým prarodičům z města a naopak vnoučata žijící na vesnici budou díky podobnému prostředí více spřízněni s vesnickými prarodiči. Tato domněnka se mi však nepotvrdila, jelikož místo bydliště nemělo na vnouče z mého pohledu téměř žádný vliv a jejich aktivity či zájmy byly bez ohledu na místo bydliště moderní. Tudíž zde nezáleželo ani tak na místě bydliště prarodiče a vnoučete, ale spíše o životní filozofii prarodiče a jeho schopnosti učit se a poznávat nové moderní věci.

4.2.3 Gender

Druhou důležitou ovlivňující proměnnou pro roli prarodiče byl gender prarodičů. Jak bylo nastíněno v teoretické části, tak s rolí babičky i dědečka jsou spojené určité specifické charakteristiky. V tomto ohledu byl výzkumný vzorek naprosto typický, jelikož babičky byly pečovatelkami, vychovatelkami, ty které se daleko více podílely na fungování širší rodiny. Naproti tomu dědečkové se do běžných denních aktivit s vnoučetem zapojovali minimálně a spíše se věnovali konkrétní činnosti s vnoučetem.

Babička

Babičky byly rozhodně každá jedinečná a něčím jiná než ostatní, co však spojovalo všechny babičky respondentů, byla jejich starostlivost, péče a dobrosrdečnost. Často byly tyto vlastnosti zmiňovány jako typické vlastnosti babiček participantů a to nejen ve spojitostmi se samotnými vnoučaty, ale v rámci rodinných vztahů.

„Když třeba máme rodinnou oslavu u nás doma, tak se oba klany promíchají. To se mi líbí a myslím, že za to můžou právě babičky, že spolu mají hezký vztah... Ony jsou obě hodně společenské a snadno přístupné, což se mi na naší rodině hodně líbí.“ (Marie – 22 let, studující)

Pro většinu vnoučat byla babička ta, která se o ně v dětství starala, ale i je rozmazlovala. Každý z respondentů (až na Karla, který svou babičku nezažil a Richarda, který má komplikované rodinné vztahy) měl ve svém dětství babičku, která si svůj čas s vnoučetem užívala a věnovala se mu podle svých možností. I když byly babičky hodné, tak jim nechyběla ani ráznost a přísnost při výchově vnoučat, ale jejich starostlivost všechny tyto vlastnosti přebyla. *„Babička byla hrozně hodná a starala se o nás pěkně.“* (Slávek – 21 let, studující) Kde vysvětlením bližšího vztahu s babičkou, může být právě jistota, kterou role babičky vnoučatům během dětství poskytovala.

Ve vyprávění vnoučat z dětství se objevovala spíše postava babičky, než babička a dědeček či oba prarodiče zároveň. Jsou to tedy z pohledu vnoučete častěji ženy, které se věnují běžné péči o vnouče stejně jako předtím o své děti,

což není nikterak překvapivé zjištění, které koresponduje s rolí babičky, o které psal Švancara [1996]. Babičky se o své vnouče staraly o to více, když dědečkové velmi často v raném dětství vnoučete byli aktivní a chodili do práce, zatímco babičky již byly v důchodu a měly tedy v rozhodující čas na vnoučata daleko více času.

Dědeček

Dědečkové, stejně jako babičky, byli popisováni nejrůznějšími termíny, ale polovina respondentů měla jednoho dědečka, který pro ně byl přísnou, tvrdou autoritou. *„On byl takový odtažitý, i když pusu jsem mu dala, ale vždycky jsme s problémy a vůbec čímkoli chodily za babičkou, děda byl přísná ruka.“* (Sylvie – 19 let, studující) V těchto případech byli dědečkové protikladem své hodné ženy a vnoučata jejich přítomnost záměrně nevyhledávala, jelikož se s nimi necítili komfortně a o to více tíhli k babičce, se kterou trávili více společného času během prázdnin či prarodičovských hlídání, kdy nebyli přítomni rodiče dítěte.

Našly se výjimky, kde babička byla z prarodičů přísnější, a dědeček vnoučeti dopřával volnější ruku. *„Tak ten to s námi taky uměl, ale on byl spíš ten „hodnější“, ale to bylo dané i tím, že babička s námi trávila daleko víc času než on.“* (Sylvie – 19 let, studující) Prarodiče obecně mají na vnoučata menší nároky a jsou více benevolentní než rodiče. V tomto případě se však může jednat o jistou snahu kompenzace, kdy prarodič ve volném čase raději bude na vnouče benevolentnější, než aby byl přísným prarodičem, ke kterému si bude dítě udržovat odstup.

Pokud se však dědečkové vnoučeti věnovali, tak to byl pro vnouče důležitý okamžik, který v nich zůstal mnoho let. Vnuci (Martin, Vilém) své dědečky vnímali důležitěji než vnučky vzhledem ke stejnému pohlaví a většímu genderovému vzoru (ostatní vnuci se svými dědečky čas netrávili).

„Babička si se mnou čtyři hodiny hrála tak dobrý, ale pak jsem šel na půl hodiny sekat s dědou dříví a byl jsem vypleškaný z toho, jak sekám dříví. A to je taky tím asi, že prostě byl chlap s chlapem a že ten vztah je trošku jiný.“ (Martin – 26 let, pracující)

Pouze u Martina a Viléma se jeden dědeček projevoval zajímavými činnostmi, jak o tom hovořil Švancara [1996]. V ostatních případech dědeček nijak nepřevyšoval svou roli babičku. Je zde možné, že s odstupem téměř patnácti let od sepsání této publikace se proměnila také role dědečků, kdy už kutilství a společná dobrodružství nejsou dětmi vyhledávána.

Ačkoli jsem očekávala, že gender bude do vztahů zasahovat a ovlivňovat je, tak v tomto výzkumném vzorku se genderová spřízněnost nepotvrdila. Očekávala jsem, že ženám budou bližší babičky a mužům naopak dědečkové. Během analýzy rozhovorů se ukázalo, že ve většině případů u deseti respondentů měly bližší a lepší vztahy babičky s vnučkami i vnuky. Zde se ukazuje, že záleží na genderu prarodiče, ale také na společně tráveném čase, pečováním, které je babičkám vlastnější, ale také na větší trpělivosti, ochotě poslouchat a věnovat svůj čas vnučeti, což respondenti náležitě oceňují svou důvěrou a větší náklonností, která u většiny respondentů směřovala právě k babičce popř. prababičce.

Gender vnučete

Nejen gender prarodiče zasáhl tuto roli, ale z analýzy se ukázalo zajímavé zjištění, že roli prarodiče a vnímání jeho role je často odkázáno na gender vnučete. Ženy obecně mluvily o svých prarodičích daleko vlídněji, pokorněji, měly větší pochopení pro starší generaci, snažily se je více ospravedlňovat a omlouvat. Zároveň se prarodičům většina respondentek snažila pomoci s domácností. Vnučky znaly své prarodiče lépe a věděly o nich daleko více informací než muži, kterým dělalo potíže i určení věku prarodiče a měli k nim větší odstup. Tento poznatek má nejspíše své kořeny v lidské přirozenosti, kdy vnučky v sobě mají stejný mateřský a pečovatelský instinkt jako jejich babičky.

Muži méně často než ženy navštěvují své prarodiče a kromě Viléma jim jsou návštěvy prarodičů a kontakt s nimi připomínán ze strany rodičů, především matek. Mužským respondentům (mimo Viléma) chybí pečovatelský instinkt, potřeba věnovat část svého času prarodičům. Muži také necítili za své prarodiče takovou odpovědnost jako ženy, což může být také nižší dávkou empatie, nebo se snaží této odpovědnosti vyhnout a proto ji záměrně opomíjejí. Vnuci pomohou

spíše se sezónními pracemi na zahradě nebo v případě nemoci prarodiče. Ale spíše než o iniciativu se jedná se případ, kdy prarodič o pomoc požádá nebo ji „přikáže“ rodič.

4.2.4 Proměna role prarodiče

Během promýšlení výzkumu a následného provádění rozhovorů a jejich analyzování jsem očekávala, že se role prarodiče s věkem vnoučete bude zásadně proměňovat. To se mi však ze získaných dat nepotvrdilo. Jedinou viditelnou změnou byl pohled vnoučete na prarodiče z pozitivního na negativní pohled (především u typu anti vzor viz níže), což se však výrazně dotýkalo pouze Richarda.

Proměnila se náplň společného času vnoučete s prarodičem, ale jinak si v ostatních případech prarodiče ponechávali svou prarodičovskou roli a setrvali v ní až do současnosti. Spíše než změna role začala slábnout její důležitost u vztahů, kde nebyly moc pevné vazby, což ovlivnil především přechod na vysokou školu nebo nástup do první práce. Zde se vnoučata začala osamostatňovat a oddělovat nejen od svých rodičů, ale také prarodičů a začali si postupně budovat vlastní život, což potvrzuje teorii Vágnerové [2007], která poukazuje na osamostatňování a odpoutávání se v dospělosti od rodiny a samozřejmě i prarodičů.

4.3 Vztah mezi vnoučetem a prarodičem

U účastníků obecně převládaly pozitivní vztahy nad negativními či neutrálními vztahy k prarodičům, což souvisí s dobrou mezigenerační solidaritou, která uvnitř rodin respondentů funguje. Mezigenerační solidarita se objevovala i v rámci rodin, kde měli respondenti s prarodiči horší vztahy.

Osm respondentů uvedlo alespoň k jednomu z prarodičů pozitivní vztah, který byl popisován jako vřelý vztah s pěknými společnými zážitky, což byl důsledek vzájemného porozumění, příjemného, přátelského prostředí, které u prarodičů panovalo a blízkosti povah vnoučete a prarodiče.

„Ona je mi jakoby povahově blíží než děda, takže ona je taková hodná a takže jsem si s ní vždycky víc rozuměl, že mě vyslechla. Dobře si s ní popovídal.... Tam se cítím dobře, tam se cítím líp než u druhé babičky a dědy. I to prostředí mi přijde přátelštější.“ (Vilém – 24 let, pracující/studující)

Dobré vztahy byly založené právě na vzájemné komunikaci, poslouchání toho druhého, což bylo častější než v případě neutrálních či negativních vztahů. Zároveň v těchto případech vnoučata častěji využívala i moderní technologie (telefon, Skype, email), díky kterým se svým prarodičem udržovali kontakt i na větší vzdálenosti. Dle Jiráskové [2005] je dobrá komunikace a sdílení zkušeností základem pro kvalitní vztah mezi prarodičem a vnoučetem, což bylo v případě pozitivních vztahů potvrzeno i na mém výzkumném vzorku.

Tři respondenti se alespoň u jednoho prarodiče vyjádřili o jejich vzájemném vztahu neutrálně bez zvláštního pozitivního, ani negativního zabarvení. V této souvislosti měla vnoučata často pocit, že musí svůj neutrální vztah obhájit. Zaznívaly zde nejrůznější důvody, jako je velká vzdálenost místa bydliště, obecně málo častý kontakt v dětství i v dospělosti a to i ze strany rodičů k prarodičům, což opět sedí na Jiráskové teorii [2005], kdy se komunikace ukazuje klíčová pro vznik pevných a kvalitních vztahů. Dalším vlivem na vzájemný vztah měl vyšší věk prarodičů, kdy již neměli tolik energie na aktivně trávený společný čas s vnoučetem nebo měli špatný zdravotní stav. Na druhé straně mladší prarodiče, především dědečkové, byli často zaneprázdněni pracovními povinnostmi, díky kterým s vnoučetem netrávili tolik času, což také následně vedlo k neutrálnímu vztahu. „Tak s dědou jsem nikdy žádný vztah moc neměl, protože jsem se s ním málo stýkal, protože furt byl v práci.“ (Vilém – 24 let, pracující/studující)

U pěti respondentů se vyskytlo alespoň jedno vyjádření o negativním vztahu k některému z prarodičů, ale většina vztahů nebyla narušena natolik, aby se začali mezi sebou nenávidět. Nejvíce problémový vztah, a to nejen k prarodičům, má Richard, u kterého jeho špatná zkušenost a spojení byly velmi zřetelné v průběhu celého rozhovoru. „Strašný podvody finanční, citový i prostě vydírání citů. Všichni navzájem se vydírají, já teda nikoho spíš oni mě teda.“ (Richard – 26 let, pracující) Tyto konflikty mohly být částečně zaviněné špatným

vztahem Richardových rodičů s prarodiči, které se tak mohly přenést na Richarda, což Žumárová a Balogová [2007], označují za nepřímý přenos vztahu na vnouče, které jsou významným činitelem v mezigeneračních konfliktech.

Druhým vnoučetem, které mělo značně vyhraněný a negativní vztah ke svému prarodiči, byl Slávek, jehož dědeček nechal svou dceru (matku respondenta) po smrti své manželky v dětském domově a za celý život se jí nijak neomluvil, ani nevysvětlil vzniklou situaci, což jenom utvrdilo Slávka o jeho negativních vlastnostech a tento nevyřešený konflikt se stal vyjádřením vztahu Slávka a jeho dědy. U ostatních respondentů se jednalo spíše o vyjádření nesouhlasu s určitým chováním nebo vlastnostmi prarodiče, které však neměly žádné hlubší dopady, což je možné označit dle Pokorné [2010] jako interní bariéry vztahu, které měly jasný vliv oproti externím bariérám, jejichž dopad nebyl v rámci analýzy objeven.

Až na speciální případ Slávka a jeho dědečka a případ Richarda a jeho prarodičů, byly všechny vztahy veskrze dobré a pozitivní, i když jisté výtky vnoučata ke svým prarodičům měla, tak nijak zásadně neovlivňovaly jejich vzájemné souznění. K babičkám byly vztahy vždy pozitivního rázu, což mohlo být zapříčiněno jejich větší péčí o vnoučata a častějším kontaktem než v případě dědečků, kteří se do výchovy a hlídání dětí tolik nezapojovali a spíše s dětmi trávili méně času konkrétní činnostmi. Zároveň však bylo ze všech rozhovorů cítit určitý respekt ke svému prarodiči/prarodičům a to především jako respektování tohoto člověka jako otce/matky svého rodiče, bez kterého by respondent nebyl na světě. Rodinné pouto hrálo důležitou roli, která vztahy udržovala na dobré úrovni, protože se jednalo právě o rodinu, kde zůstanou lidé spojeni po celý život, ať již chtějí nebo nechtějí.

4.3.1 Vztah mezi rodičem a prarodičem

Vztahy mezi rodiči vnoučete a jeho prarodičem byly z velké části ovlivněné rodinným kontextem a jejím fungování. Podoba vztahu velmi často závisela na tom, zda jedná o vztah syn/dcera a vlastní rodič nebo zeť/snacha a tchýně/tchán.

Vztahy mezi rodiči a prarodiči jsou až na zmíněné výjimky (Richard) dobré, nebo tak alespoň navenek pro vnouče působí.

„Já myslím, že vztah mají velmi kladný. I přesto, že třeba ten dědeček z Litvínova byl takový dominantní a panovačný, tak stejně ho taťka měl rád a má rodiče o něm vždycky mluvili s úctou a respektem.“ (Karel – 26 let, pracující)

A i když tyto vztahy nejsou úplně bezproblémové a projevují se zde rozdílné názory či vznikají hádky, tak i přes to se mají vzájemně rádi, mají dobré mezigenerační vztahy. Rodiče se snaží prarodiče, i přes tyto neshody, často navštěvovat a pomáhat jim, což může být zapříčiněno dřívější solidaritou směřovanou od prarodičů k rodičům vnoučete.

„První dva roky, co jsem se narodila, jsme u nich bydleli. Takže prostě první dva roky tam se o mě starali neustále, když mamka něco potřebovala.“ (Berenika – 23 let, studující)

Rodiče se tak ve chvíli, kdy se závislost obrací, snaží svým rodičům (prarodič vnoučete) jejich pomoc oplatit i přesto, že se v určitých ohledech neshodnou. Jasně zde převládá solidarita nad osobními neshodami či konflikty.

Vztah rodičů vnoučat k prarodičům, kteří byli jejich vlastním rodičem, byl obecně lepší, bez problémovější a vřelejší v porovnání se vztahem snacha/zeť a tchýně/tchán. Větší solidarita byla směřována od rodičů k vlastním prarodičům, ke kterým měli větší citovou vazbu, potřebu vyrovnání a vrácení jim jejich péče ve svém životě i životě vnoučete. *„Mají skvělý vztah. Maminy jsou to prostě rodiče a ona jim vděčí za to, že je, jaká je, takže tam je ten vztah strašně krásný.“* (Marie – 22 let, studující) V obecnější rovině se o mezigenerační vztahy a solidaritu zajímaly a staraly ženy a to i v případě snach, což opět potvrzuje genderovou podmíněnost. Vzájemné dobré vztahy rodičů a prarodičů předurčovaly a ovlivňovaly podobu vztahu prarodiče a vnoučete, která se inspirovala, viděla pozitivní příklad, a jejich vztah byl dobrý, výjimečně neutrální, pokud vztah rodičů s prarodičem byl také kvalitní.

Problémové vztahy byly zpravidla mezi matkou vnoučete a prarodiči z otcovy strany. U Jakubovy matky byl problém v dvougeneračním domě jejího

manžela, ve kterém si po více než dvacetiletém bydlení nepříjde jako doma, přičemž tato nespokojenost vedla k vybudování si odstupů a zášti k rodičům jejího manžela, se kterými dům sdílí.

Problém s rodiči manžela má také matka slečny Barbory, která především v raném dětství Barbory nesouhlasila s manželovými častými návštěvami rodičů, jelikož trávil volný čas s rodiči a ne se svou rodinou. Tím se opět vytvořil odstup od rodičů manžela, který byl umocněn i vykáním v rámci celé rodiny. Tato hradba mezi Barbořinou matkou a prarodiči následně ovlivnila vztah Barbory s prarodiči, která je vnímala díky své matce jako „zloděje tatínka“, což pomáhalo vytvářet neviditelnou překážku ve vzájemném vztahu a již předem bránilo sblížení Barbory s prarodiči.

„Ale mamka si prostě dupla, že tam jezdit nebudeme, když jsou jako takoví a že tam ani nebude jezdit on, že má svoji rodinu a že má svoje děti.... A tím pádem mamka nemá a neměla k nim extra vztah.“ (Barbora – 20 let, studující)

Podobný problém se vyskytl i u matky Sylvie, kde její manžel také často odjížděl za svými prarodiči. I když zde tento problém nijak výrazně nezasáhl do vztahu mezi Sylvií a prarodiči z otcovy strany, tak je zde viditelně kritičtější přístup než k prarodičům od matky. Další z možných překážek pro vztah mezi snachou/zetěm a tchyní/tchánem bylo vykání, které se objevovalo jako častý důvod pro neutrální, vynucený vztah mezi snachou/zetěm a prarodiči, což byl také případ Vilémova otce.

Mezi snachou/zetěm a prarodiči byl většinou vztah o něco chladnější než jaký je k vlastním rodičům, ale zároveň i zde byla silná mezigenerační solidarita a výpomoc. Rodina a její udržení, vzájemná pomoc byla pro zúčastněné důležitější než vzájemné neshody.

Ovlivnění vnoučete vztahem mezi rodiči a prarodiči se projevilo především v případě matky, kdy se její vztah promítnul i do vnímání dítěte a jeho postojů k prarodičům, jak bylo názorně ukázáno výše. Děti, které s matkou ve svém dětství trávily většinu času, velmi ovlivňoval její postoj a vztahy k prarodičům, které pak v dobrém či špatném smyslu se promítly do vztahu vnoučete k prarodiči.

Objevily se zde však i dvě pozitivní výjimky, kdy vztahy mezi snachou a tchýní se dostaly na úroveň vztahu matka dcera (Slávek), nebo kamarádky (Vilém).

„Pokecají spolu u kávy, babička jí dá časopis, co četla, ať si to máma přečte a tak. Vidí se často, mají spolu dobrý vztah, když máma někam jede, tak jí bere s sebou vždycky. Babička je takový spolehlivý partner.“ (Vilém – 24 let, pracující/studující)

V analýze se tedy ukázalo, že spíše než vztah vlastní rodiče či rodiče partnera, je jeho podoba ovlivněna osobními vlastnostmi obou stran a vzájemná ochota si porozumět, věnovat do vztahu čas, energii a vzájemně si vypomáhat, než že by byl počáteční důvod konfliktu/solidarity v příbuzenských vztazích.

I když se z dostupných informací z rozhovorů může zdát, že vztahy mezi generací rodičů a prarodičů jsou ve většině případů v naprostém pořádku, tak možným důvodem tohoto obrazu může být snaha tyto problémy skrýt nebo z nich vynechat vnouče a nezatěžovat jej vlastními neshodami. Rodiče a prarodiče mezi sebou mohli lépe vycházet a nevytvářet zbytečné rozepře třeba právě kvůli vnoučatům, která tak mohla působit jako jakýsi katalyzátor či eliminátor rodinných svárů a problémů, avšak zde se jedná z velké části o domněnku, která navazuje na Špatenkovou [2006], podle které nastává velká změna ve vztahu mezi rodičem a prarodičem právě ve chvíli narození vnoučete.

4.4 Vliv prarodiče

Prarodiče jednoznačně ovlivňovali a ovlivňují životy svých vnoučat. V několika případech jde o zprostředkovaný vliv skrze rodiče, jindy o přímý vliv kontaktu a setkání s prarodiči.

Ačkoli jsem se zmínila, že prarodiče svá vnoučata ovlivňují mnoha různými cestami, tak podle vnoučat se někteří z prarodičů na podobě jejich života nijak nepodepsali. Jedním z nejvýraznějších důvodů byl málo častý nebo nulový kontakt s prarodičem v dětství, ale také úmrtí prarodiče v nízkém věku vnoučete. *„Nemyslím si, že mě ovlivnil, nevím, protože jsem fakt byla malá, když umřel.“* (Sylvie – 19 let, studující) V případě, že vnouče svého prarodiče nikdy nepoznalo

je tento závěr opodstatněný, avšak i zde je možnost vlivu skrze zprostředkované vyprávění rodičů a prarodičova partnera. Pokud však prarodič žil a z nějakého důvodu se s vnoučetem nevidal, tak jej i tak ovlivňoval skrze rodiče, kteří opět určitým způsobem o prarodiči vypovídali a přenášeli na vnouče svůj subjektivní obraz prarodiče. Druhým výrazným činitelem byla povaha prarodiče, o které hovořila Barbora a Vilém, kteří měli zakřivenou babičku, se kterou se sice vídali, ale žádný přínos do života nezaznamenali, zároveň o ní věděli velice málo, jelikož nebyla hovorná. Zde si však myslím, že určitým způsobem na ně zapůsobila, ať již si z jejího počínání vzali příklad, jak nechtějí s lidmi jednat nebo jaký by nechtěli mít vztah se svými vnoučaty, i když si tohoto ovlivnění nejsou vědomi.

V ostatních případech již vnoučata určitou míru vlivu prarodiče na svůj život přiznávala, vnímala a reflektovala, ale ne vždy byla schopná jej identifikovat a blíže popsat jeho dopady.

„Upřímně mě nenapadá nic, v čem bych jí napodobovala, přeci jen jsme každá jiná. Ale možná ten vztah k rodině, protože se pravidelně scházíme, ale to je tak v rámci celé naší rodiny a nejen ze strany babičky.“ (Sylvie – 19 let, studující)

Často byl viditelný vliv nejen prarodiče, ale také rodičů a celý kontext či nálada panující v rodině, a že je těžké najít samotný vliv prarodiče, anebo konkrétní případ, který by byl především dílem prarodiče a jeho počínání. Nejvíce znatelný byl vliv u prarodičů, kteří se s vnoučetem vídali často během dětství.

„Já myslím, že mě ovlivnila asi dost, protože to bylo v tom věku, kdy fakt vod těch šesti a to prostě, když jsem přišel po škole, tak jsem šel k ní nebo šel jsem prostě... ani si neuvědomuju, co mi jako dala, ale pro mě jakoby byla důležitá. Ale konkrétně mě nic nenapadá.“ (Martin – 26 let, pracující)

Tito prarodiče mívali také zpravidla lepší a bližší vztah se svým vnoučetem. Častost setkání, blízkost povah a vliv prarodiče na vnouče spolu tedy velice úzce souvisí a vzájemně se tyto proměnné ovlivňují. Zároveň je zde nutné zmínit vliv společně konaných aktivit, které respondenti nevnímali jako ovlivňující a spíše si všímali ovlivnění osobnosti, morálky a hodnot, což také podporuje zjištění Balogové o předávaných hodnotách vnoučeti [2007].

Vnoučata, která měla aktivní prarodiče, se kterými provozovali různé aktivity jako je sportování, výlety a podobně, tak častěji v dospělosti měla více koníčků a zálib. Některé ze společných aktivit přetrvaly od dětství až do současnosti, což je příklad Beáty, která se svým dědečkem chodí po horách a fotí, Sylvie a její procházky s babičkou, Barbora a její babička chodící do kavárny.

Pro respondenty bylo téma vlivu prarodiče na jejich život značně těžkým a složitým tématem, jelikož nad danou problematikou nikdy blíže nepřemýšleli a samotné je často překvapilo, na jaké souvislosti v rámci rozhovoru přišli. Vnoučata, která byla schopná vliv identifikovat alespoň v určitých částech svého života, našla zpravidla vliv u prarodiče, se kterým si byli nejvíce blízcí, trávili s ním nejvíce času. Zároveň bylo důležitým zjištěním, že zde nehrála roli vzdálenost bydliště, ale záleželo na konkrétních vlastnostech prarodiče a jeho podobnosti, rozdílnosti s vnoučetem.

V několika případech prarodiče jako pár ovlivnili pohled svého vnoučete na partnerské, manželské vztahy. U slečny Bereniky, Viléma a Jakuba sloužili prarodiče jako kladný příklad fungování vztahu mezi mužem a ženou a jejich následnou inspirací pro vlastní životy respondentů. *„Tohle byl modelový případ, jak to má být.“* (Jakub – 24 let, studující) Na druhé straně pro Jakuba druhý prarodičovský pár sloužil jako špatný příklad něčeho, jak by vztah vypadat neměl a jak se sám Jakub chovat ke své partnerce nechce. *„Na vztahu děda a babička jsem viděl, jak to nemá vypadat a z toho jsem si uvědomil, co ta ženská potřebuje, aby byla spokojená.“* (Jakub – 24 let, studující)

Šárku její babička ovlivnila pozitivním pohledem na život, který zrovna v danou chvíli nemusí být snadný, ale i tak je možné si jej udržet. Zároveň by Šárka chtěla do budoucna mít dobré vztahy se svými dětmi i vnoučaty a být si s nimi blízká stejně jako je jí blízká babička.

Prarodiče, kteří měli vysokoškolské vzdělání nebo se během svého života neustále vzdělávali, ovlivnili svá vnoučata ve vyšších ambicích, ale také důrazu na kvalitu vzdělání a důležitost osobního růstu a sebevzdělávání. Často svá vnoučata podporovali během jejich studií, ať již finančně nebo morálně. Této

podpory, solidarity a vlivu ze strany prarodičů si byla vnoučata velmi dobře vědoma a prarodičům byli za toto poznamenání vděční i za to, že dopřáli dobré vzdělání jejich rodičům, kteří následně podporovali i své děti (vnoučata).

Pro Bereniku byli prarodiče od její matky velmi důležití, jelikož se velkou měrou podíleli na její výchově a velkou část dětství vypomáhali matce v péči o Bereniku. Slávek získal od svého dědečka morální lekci i rodinné hodnoty. Rodina a starání se o své blízké jsou pro něj velmi důležité právě díky dědečkovi, kterého ve svém životě viděl pouze třikrát. A ačkoli se jedná o pozitivní ovlivnění, tak vychází ve skutečnosti z negativní zkušenosti a příkladu prarodiče, který opustil své malé dítě a nepostaral se o něj.

Přínos do života začala vnoučata mnohdy řešit po smrti prarodičů, která přišla již v období dospělosti, jelikož v dětství je tato událost sice zasáhla, ale vzhledem k věku je nepoznamenala takovým způsobem jako zkušenost z dospělosti. Smrt prarodiče, ačkoli znamenala ztrátu blízkého člena rodiny, jim zároveň dala uvědomění si hodnoty lidského života, důležitosti svých prarodičů, rodičů i ostatních členů rodiny, což se následně projevilo ve více projevované lásce, pečování o pozůstalé prarodiče.

Když teda umřel a začala jsem přemýšlet, tak jsem si uvědomila co to je ztratit člověka. Začala jsem si víc vážit života a přemýšlet nad ním a teď mám větší potřebu se o tu babičku starat, jak je tady na jednu sama a vím jaké to je ztratit blízkého člověka, tak mám o to větší strach z té smrti dalšího prarodiče. Najednou prostě si vážím víc věcí než předtím. Taková první smrt mezi nejbližšíma u mě, takže to mělo nějaký vliv.“ (Beáta – 24 let, studující)

4.5 Typy prarodičů

Na závěr celé praktické části a analýzy bych ráda představila typy prarodičů, které se u mých participantů objevily a které hodně vypovídají o podobě jejich vzájemných vztahů. Jedná se o typ prarodiče jako vzor, anti vzor, kamarád a cizinec. Má vlastní typologie se značně liší od uváděné příkladové typologie Matějčka a Dytrycha [1997], což může být zapříčiněno vlastnostmi výzkumného vzorku, jeho velikostí, ale také téměř dvacetiletým odstupem od vytvoření jejich

typologie a obecně jiným pohledem na prarodiče, kde na rozdíl od autorů vycházím z perspektivy vnoučat. Jedná se tedy spíše o ilustrativní kategorie, které není možné obecně aplikovat na všechny vztahy mezi prarodiči a vnoučaty.

Vzor

Prarodiče jako pár, nebo i jako jednotlivci působili na tři čtvrtiny respondentů jako pozitivní či negativní vzor pro jejich vlastní život, což značně ovlivňovalo i nadále ovlivňuje život vnoučete. Jako o vzoru v pozitivním slova smyslu se dalo hovořit u prarodičů u Beáty, Bereniky, Jakuba, Martina, Slávka, Sylvie, Šárky a Viléma.

V pozitivním smyslu působili prarodiče jako vzor pro dobré chování k partnerovi, dětem i širší rodině. Inspirací byli pro některá vnoučata ve slušném vychování a kladnému přístupu k životu. *„Je pozitivně naladěná stejně jako děda.“* (Vilém – 24 let, pracující/studující) Dále na vnoučata prarodiče působili jako vzory ve vzdělání, především šlo o aktivní prarodiče, kteří se po celý svůj život vzdělávali a věnovali se svým koníčkům a zálibám. *„Naučil mě jisté tendenci neustálého sebevzdělávání a jeho důležitosti pro lidský život, protože sám se učí celý život i teď když by už vlastně nemusel.“* (Sylvie – 19 let, studující) To také v těchto případech vedlo k tomu, že byl prarodič vnímán jako vzor pro budoucí období stáří, kdy názornou ukázkou pochopili, že stáří není jen o nemocech a smutku, ale mohou si život užívat i přes vyšší věk. *„Mě hrozně ten člověk překvapuje a udivuje a je to něco, co bych taky chtěla, tou svojí životní vitalitou a tím, že se snaží být jako pozitivní, ačkoliv teď měla špatnou náladu, že jí doktorka napsala další prášky.“* (Šárka – 23 let, studující) Prarodiče také byli v několika případech dobrým vzorem ve vztahu k dětem, zvířatům a přírodě. Pro dvě účastnice působili babičky jako vzor v péči o domácnost, kuchyň i přípravu jídla.

Anti vzor

Ne všechny vztahy jsou harmonické a rámovány solidaritou, objevují se zde i konflikty a nedorozumění. Jako odrazující příklad či anti vzor ve svých prarodičích našli pouze mužští účastníci Jakub, Richard, Slávek a Vilém. Jako negativní vzor sloužili prarodiče především v morálních otázkách, kde svá vnoučata zklamali jako například u Slávka, který díky svému dědovi opovrhuje

lidmi, kteří se nepostarají o své blízké, především rodinu, jelikož jeho dědeček nechal Slávkovu matku vyrůstat v dětském domově, zatímco svého syna vychovával. *„Díky němu pohrdám lidmi, kteří se jakýmkoliv způsobem vykašlou na své děti, příbuzné, opustí manželku s dětmi, neplatí alimenty.“* (Slávek – 21 let, studující)

Velmi zajímavým zjištěním bylo, že muži (Jakub a Vilém) si hodně všímali vztahu mezi svými prarodiči a z nefungujících či špatných vztahů svých prarodičů si berou ponaučení pro své vlastní vztahy k ženám a snaží se jejich chybám ve svém vlastním osobním milostném životě vyvarovat.

„Na vztahu děda a babička jsem viděl, jak to nemá vypadat a všiml jsem si na tom toho, co to s ženskou může udělat, když žije celý život po boku kreténa, jak ji to může zničit a tak jsem si z toho uvědomil, co ta ženská potřebuje, aby byla spokojená. To samé vidím i na matce i na otcovi a беру si z toho svoje...“ (Jakub – 24 let, studující)

Dětství však všichni respondenti (i Jakub, Richard, Slávek a Vilém) popsali jako příjemné období, kdy se svými prarodiči neměli žádné rozepří či problémy, pokud je tedy vůbec měli šanci poznat. Teprve až později (většinou nástup puberty, který se věkem individuálně velmi lišil) si začala vnoučata vytvářet vlastní názor, což plně koresponduje s Vágnerovou [2007], která říká, že zlom ve vztahu mezi prarodičem a rodičem nastává v období puberty. V tomto zlomu mladí muži začali zjišťovat fungování jednotlivých rodinných vztahů, kde pak začaly vznikat problémy či neshody ve vztahu k prarodiči.

„No, tak prvně vím, že jsem je měl docela rád, než jsem dospěl. Než jsem zjistil co se tam jakoby děje. Než jsem zjistil, že to je vlastně jednostranný vztah. Spíš z jejich strany pořád nějaký využívání než že by to bylo jakoby něco vřelého, nějaký otevřený vztah jakoby vnoučete s prarodičem.“ (Richard – 26 let, pracující)

U Richarda je jasně zřetelné zklamání, když prozřel a nahlédl do svého vztahu k prarodičům. Jeho následující odstup a negativní vztah je spíše obranou a hradbou proti jejich chování než pubertálním a později dospělým vzdorem proti prarodičovské autoritě.

Kamarád(ka)

Některé vztahy mezi prarodičem a vnoučetem byly natolik dobré, že se jejich vztah přeměnil na kamarádský vztah, což je případ Viléma, Beáty a Barbory, kteří tento vztah navázali se svou babičkou. *„No, ta je jako moje kámoška (smích). Nevím jako co říct. No, normálně jakože jdeme do restaurace, jdeme na pizzu, jdeme na víno.“* (Barbora – 20 let, studující) Pro jediného Martina jsou jako kamarádi, jak babička, tak i dědeček z matčiny strany, což v jeho případě může být zapříčiněno každodenním kontaktem, kdy obě rodiny bydlí vedle sebe v rodinných domech, ale také mají v rodině velmi dobré mezilidské vztahy.

Vznik přátelských vztahů Barbory, Viléma a Beáty měl počátky již v jejich dětství, kdy si babička a vnouče skrze vzájemnou důvěru vybudovali pevný vztah, o který neustále pečovali. Jejich vztahy se vyznačují velkou vzájemnou otevřeností, upřímností a rovnocenností ve vztahu, kdy si obě strany mohou říct opravdu cokoli.

„Babičce říkám jako hodně svých osobních věcí. Jakože jí říkám nějaký tajemství a tak, což je taky zvláštní. A ona mi k tomu taky vždycky něco řekne.“
(Beáta – 24 let, studující)

Ačkoli se tento kamarádský vztah oproti ostatním vztahům k prarodičům liší, je velmi obtížně nalézt jejich příčinu. U Beáty impulzem mohla být blízkost bydliště, ale také její pozice benjamínka rodiny a jisté podobné povahové rysy s babičkou. U Viléma jakožto mladého pozitivního muže hrál velkou roli životní optimismus a rovné jednání s babičkou, která jej vždy považovala za sobě rovného. Pro Barboru hrálo hlavní úlohu pochopení a důvěra v její první vážný vztah, který babička na rozdíl od rodičů podporovala, následkem toho vzniklo silné přátelské pouto.

V rámci kamarádského vztahu si babička s vnoučetem zajde na společnou schůzku, ať již do kavárny či restaurace obdobně jako chodí obě generace se svými vrstevníky. Dále spolu pořádají výlety, navštěvují společenské akce. Vnoučata také často přibližují a detailně vyprávují o svém životě a řeší s babičkou své problémy i radosti.

U těchto tří respondentů (Barbora, Vilém, Beáta) působil vztah s prarodičem otevřeněji a důvěrněji než s rodiči, což může být zapříčiněno dvougeneračním odstupem a ne příliš velkou vzájemnou odpovědností či nuceností vztahu jako je třeba mezi rodiči a dětmi, kdy děti musí rodiče poslouchat a společně fungovat.

Autorita

Pro vnoučata z výzkumného vzorku byly povětšinou jako autorita vnímáni jejich dědečkové, kteří se vyznačovali odtažitým chováním. *„A děda byl na mě třeba docela chladný a neuměl dávat city najevo a to mi u něj celý dětství chybělo.“* (Beáta – 24 let, studující) Babičky působily spíše jako milující a nekonfliktní postavy, které svá vnoučata chrání a nijak zvlášť na ně nejsou přísné. Tato přísnost či chladnost však mohla být také dána jistou ostýchavostí či neschopností dědečků jednat s dětmi, což se prokázalo právě u Beátina dědečka, o kterém teprve pár měsíců před jeho úmrtím zjistila, jak moc se o ni zajímal a že byl vlastně úplně jiným člověkem.

U prarodičů označených jako autorita byla znát nepřilísná hloubka vzájemného vztahu smíšená s respektem. K tomuto typu prarodiče se u respondentů vázal také větší citový odstup a méně společných zážitků.

„Já se držel spíš babičky, protože děda byl takový pedant, tak se mi za ním moc nechtělo. Děda furt štěkal a poučoval a nic se nedalo normálně popovídat.“ (Vilém – 24 let, pracující/studující)

Ve dvou případech, u slečny Beáty a Barbory, působila jako autorita i jejich babička. *„A to se projevilo i v tom, že babička byla přísná.“* (Beáta – 24 let, studující) U prarodičů Barbory byl dán tento odstup ještě tím, že prarodičům její rodiče vykali, i když ona sama prarodičům tykala.

Cizinec

Termínem cizinec jsou myšleni prarodiče, kteří byli pro svá vnoučata „pouze“ příbuznými lidmi a kteří by mezi sebou bez pokrevní svázanosti neměli žádné jiné spojení, které by je udržovalo u sebe. Jejich vztah byl pro vnouče na neutrální úrovni. Pro Karla vznikla tato apatie či nezájem především jeho povahou, kdy

tráví rád volný čas sám a nemá potřebu se s lidmi sbližovat. „*Ne že bych je neměl rád, o to nejde, ale jde o to, že jsem vyloženě po tom neprahnul s nimi trávit čas.*“ (Karel – 26 let, pracující) U Bereniky byl podle jejích slov na vině vysoký věk prarodičů, kteří již nemohli do společného vztahu investovat tolik, co druzí prarodiče. Vysoký věk a větší vzdálenost bydliště zasáhly do vztahu mezi Barborou a jejími prarodiči z otcovy strany. Několik vnoučat se vyjádřilo, že pro ně byli téměř jako cizí lidé, o kterých toho ani po letech moc neví, a ničím je nepoznamenal. „*Jsme se moc nevídali. Byli to pro mě spíš takový lidi jako cizí lidé.*“ (Berenika – 23 let, studující)

Samozřejmě tato typologie nepokrývá všechny vlastnosti prarodičů, o kterých byla v rozhovorech řeč, ale jednalo se o typy prarodičů, které se vyskytly ve vyprávěních vícekrát a byly jasně identifikovatelné a dobře vnoučaty popsané a vysvětlené, tudíž zde bylo možné v rámci analýzy najít možná odůvodnění, proč má/měl prarodič tu či onu roli.

5 ZÁVĚR

Tato diplomová práce je zaměřená na vnoučata a jejich prarodiče. Hlavním cílem mého empirického kvalitativního výzkumu bylo prozkoumání a objevení vlivu prarodiče na život svého vnoučete a jejich vzájemný vztah. Během výzkumu byly provedené polostrukturované rozhovory s šesti dospělými ženami a šesti dospělými muži, které se zaměřovaly na několik různých okruhů dotýkajících se vztahu mezi prarodičem a vnoučetem, ale také vztahů uvnitř rodiny.

V rozhovorech byla velmi jasně znatelná mezigenerační solidarita. Ta v dětství respondenta směřovala především od prarodiče k rodičům a vnoučeti. Tato solidarita se projevovala ve formě hlídání dětí po škole, o víkendech či prázdninách, pomáhání s úkoly, doprovázením na kroužky a zájmovou činnost, ale také bydlením, které mnohdy mladé rodině prarodiče poskytovali. Prarodiče, kteří byli v době dětství respondenta ve věku kolem padesáti let, se aktivně podíleli právě hlídáním nebo výchovou vnoučete. Na druhé straně zde však byli i prarodiče, kteří měli spíše věk praprarodiče (sedmdesát let a více), kteří se svým vnoučatům tolik nevěnovali vzhledem ke svému věku a zdravotnímu stavu.

V současnosti, když jsou vnoučata dospělá a prarodiče se dostali do věku kolem sedmdesáti let a více, se vzájemná mezigenerační výpomoc otáčí a vnoučata se začínají starat o své prarodiče. Do pomoci prarodičům se zapojují především vnučky, které pomáhají s domácími pracemi.

V analýze je názorně vidět, že ačkoli mezigenerační solidarita je součástí rodiny a vztahu mezi prarodičem a vnoučetem, tak z velké většiny závisí na ženě, která je jejím hlavním podněcovatelem a aktérem pro mezigenerační solidaritu. Ukázalo se tedy, že mezigenerační solidarita je i v jednadvacátém století velmi silnou záležitostí, která uvnitř rodiny funguje i nadále.

Během dětství měla vnoučata bezproblémové vztahy s prarodiči, i když spokojenost s prarodiči se často vázala na prostředí, ve kterém prarodiče bydleli a jaké možnosti tam vnoučata měla. Postupem času se však z některých pohodových vztahů staly ne příliš příjemné záležitosti. Jednalo se především o získání vlastního názoru vnoučete a jeho pohled na probíhající jevy v rodině, které se ho přímo dotýkaly. Takto začal vznikat odstup, který v případě špatných

či nefunkčních vztahů přetrval až do současnosti. Většina fungujících vztahů však zůstala i přes období puberty až do dnešní doby nezměněna a jediné neshody, které se občas mezi různými generacemi objevovaly, jsou např. v politických záležitostech nebo ohledně fungování společnosti a světa, která je dána jinými zkušenostmi, vzděláním, věkem, ale také dobou kdy prarodiče žili. Nejednalo se však o žádné velké rozepře, které by narušili stabilitu vztahů.

Vztahy rodičů a prarodičů ovlivňovaly vztah vnoučete a prarodiče především skrze matku vnoučete, které také měly nejčastěji problémy s rodiči svého manžela. Jejich vztah k prarodičům ze strany manžela byl často chladný a více méně na formální úrovni, což také znamenalo vztah vnoučat, která viděla matčinu nespokojenost, a jejich vztah byl také více odtažitý na rozdíl od matčiných prarodičů.

Vliv prarodičů na život vnoučat je nepopíratelný a prostupoval většinou celým rozhovorem, i když sami respondenti si toho ne vždy byli vědomi. Prvotní podněty od prarodičů, které následně ovlivnily život vnoučete, měly nejrůznější kladné i záporné podoby, tak ve výsledku vnouče jejich zásah či vliv považovalo za pozitivní ovlivnění a byli za něj svým prarodičům vděční. Nejvíce ovlivnili vnouče v chování, mezilidských vztazích, vzdělání a sportu.

Pro vnoučata, která měla v dětství i dospívání častý kontakt s prarodiči s nimi mají lepší vztahy než vnoučata vídající své prarodiče sporadicky. Tato vnoučata jsou prarodiči také nejvíce ovlivněná. Na druhou stranu se ukázalo, že kvalita vztahu nesouvisí se vzdáleností mezi bydlišti, jelikož několik vnoučat uvedlo jako svůj bližší či lepší vztah s prarodičem, který žije ve větší vzdálenosti ve srovnání v druhými prarodiči.

Odpovědi respondentů mne mnohdy překvapily svou hloubkou i souvislostmi, které se vynořily v průběhu rozhovorů a které vztah mezi vnoučetem a prarodičem ovlivňovaly. Rozhodně není možné říci, že všude funguje mezigenerační solidarita stejně dobře jako v případě tohoto výzkumného vzorku, ale myslím, že i tak je ve společnosti stále silná. Díky mezigenerační solidaritě se mezi sebou vnoučata a prarodiče neustále setkávají, což má za následek i vliv prarodiče na vnouče. Na druhou stranu i vnouče ovlivňuje svým

chováním prarodiče, což by mohlo být zajímavé rozšíření práce na podobné téma, kde by byli účastníky nejen vnoučata, ale také jejich prarodiče. Zde by však bylo daleko těžší sehnat ochotné participanty ze strany vnoučat i prarodičů, kteří by se na výzkumu podíleli.

Závěrem bych chtěla říci, že pokud se budou stále vnoučata vídat se svými prarodiči, tak budou pro svůj život získávat rozhodně více podnětů a zkušeností než pokud by byli v kontaktu pouze s rodiči. A podle výsledků výzkumu je vidět, že přínos pro život vnoučete není zanedbatelný a především, že sama vnoučata si jej cení a jsou za něj vděčná.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Bengtson, V. L. 1991. „Intergenerational Solidarity in Aging Families: An Example of Formal Theory Construction.“ *Journal of Marriage and Family* 53 (4): 856–870.

Bengtson, V. L. 2001. „Beyond the nuclear family: the increasing importance of multigenerational relationships in American society.“ *Journal of Marriage and the Family*. 63: 1–16.

Bermanová, E. 1998. *Kniha (nejen) pro dědečka a babičku: Průvodce k jednomu z nejděčnějších vztahů v životě*. Bratislava: PERFEKT.

Bláha, A. 1948. *Sociologie dětství*. Brno: Komenium.

Connidis, I. A., McMullin, J. A. 2002. „Sociological Ambivalence and Family Ties: A Critical Perspective.“ *Journal of Marriage and Family*. 64 (3): 558–567

Gavora, P. 2000. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido.

Hájek, M., Havlík, M., Nekvapil, J. 2012. „Narativní analýza v sociologickém výzkumu: přístupy a jednotící rámec.“ *Sociologický časopis*. 48 (2):199–223.

Hartl, H., Hartlová, H. 2004. *Psychologický slovník*. Praha: Portál.

Hasmanová Marhánková, J. 2009. *Proměny prarodičovství v kontextu představ aktivního stáří*. In *Problémy ohrožených skupin, Mezigenerační vztahy v rodině*. Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc.

Hašková, H. 1990. *Fenomén stáří*. Praha: Panorama.

Hauserová – Schönerová, I. 1996. *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál.

Hendl, J. 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.

Hogerbrugge, M. J. A., Komter, A. E. 2012. „Solidarity and ambivalence: comparing two perspectives on intergenerational relations using longitudinal panel data.“ *The Journals of Gerontology*. 67 (3): 372–383.

Horská, P. a kol. 1990. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama.

Jandourek, J. 2001. *Sociologický slovník*. Praha: Portál.

Jedlička, R. a kol. 2004. *Děti a mládež v obtížných životních situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis.

Jirásková, V. 2005. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. Praha: EUROLEX BOHEMIA.

Jirásková, V. a kol. 2005. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. Praha: Eurolex Bohemia.

Keller, J. 1995. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk.

Kropp, P. 2001. *Rodičem bez nerváků: Já budu rodič, ty bud' dítě*. Praha: Lidové noviny.

Kuchařová, V. 1996. *Stáří lidé ve společnosti a v rodině*. Praha: VÚPSV.

Linhart, J., Petrušek, M., Vodáková, A., Maříková, Hana. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.

Lüscher, K., Pillemer, K. 1998. „Intergenerational Ambivalence: A New Approach to the Study of Parent-Child Relations in Later Life.“ *Journal of Marriage and Family*. 60 (2): 413-425.

Matějček, Z. 1989. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum.

Matějček, Z., Dytrych, Z. 1997. *Radosti a strasti prarodičů aneb když máme vnoučata*. Praha: GRADA.

Matoušek, O. 1993. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon.

Mertin, V. 2004. *Na co se ptáte: Ze zkušeností dětského psychologa*. Praha: Scientia.

- Montoussé, M., Renouard, G. 2005. *Přehled sociologie*. Praha: Portál.
- Možný, I. 1990. *Moderní rodina (mýty a skutečnost)*. Brno: Blok.
- Možný, I. 1999. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON.
- Možný, I. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: SLON.
- Novák, T. 1999. *Nyní jsme jedna rodina*. Praha: MOTTO.
- Petrová, Kafková Marcela. 2010. „Mezigenerační solidarita ve stárnoucí společnosti.“ *Sociální studia*. 7 (4): 63–84.
- Plaňava, I. 1998. *Spolu každý sám: V manželství a rodině*. Praha: Lidové noviny.
- Pokorná, A. 2010. *Komunikace se seniory*. Praha: Grada.
- Přidalová, M. 2007. „Pečující dcery a pečující synové.“ *Ivris working papers* [online] 7 (4) [cit. 16. 4. 2015]. Dostupné z: http://ivris.fss.muni.cz/papers/pdfs/ivriswp005_pridalova_pecujici_dcery.pdf
- Rabušic, L. 1996. „O současném vývoji manželského a rodinného chování v České republice.“ *Demografie: Revue pro výzkum populačního vývoje*. (3): 173–180.
- Reitzes, D. C., Mutran, E. 2004. „Grandparent Identity, Intergenerational Family Identity, and Well-Being.“ *The journals of gerontology. Series B, Psychological sciences and social science*. 22: 493–522.
- Rossi, A. S., Rossi, P. H. 1990. *Of Human Bonding: Parent-Child Relations across the Life Course*. New York: Aldine DeGruyter.
- Říčan, P. 2004. *Cesta životem*. Praha: Portál.
- Singly, de F. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Portál: Praha.
- Strašíková, B. 2004. *V roli rodičů a prarodičů*. Praha: Karolinum.
- Strauss, A. L., Corbinová, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.

Sullerot, É. 1998. *Krize rodiny*. Praha: Karolinum.

Sýkorová, D. 2007. *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Špatenková, N. 2006. *Jak řeší rodinné krize moderní žena*. Praha: Grada.

Švancara, J. 1996. *Gerontologické souvislosti v soužití tří generací*. Sborník prací FF MU, Annales Psychologici. Brno: Masarykova univerzita Themis.

Vágnerová, M. 2002. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost a stáří*. Praha: Portál.

Vágnerová, M. 2007. *Vývojová psychologie II: Dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.

Žumárová, M., Balogová, B. 2009. *Medzigeneračné mosty*. MENTA MEDIA.

7 RESUMÉ

The diploma thesis deals with question of the relationship between grandparents and grandchildren, but also mutual solidarity between generations. On the basis of a theoretical part I set to the question of the impact grandparents on the lives their grandchildren. Research data were collected in twelve semi-structured interviews (six women, six men) and subsequently analysed and interpreted.

Among most significant results my research achieved, that I found in my research, I would mention the following: Grandparents have influenced their grandchildren, even if the grandchildren are not always aware this influence. The influence of grandparents to grandchild has a large number of forms eg. in education, in relationships. The relationship between grandparent and grandchildren have many different forms (a pattern, an anti pattern, a friend, an authority, a stranger). Closer relationship between grandparent and grandchildren was among respondents, who were more often in touch with their grandparents in childhood. This relationship is also influenced by the relationship between grandparents and parents, especially her/his mother's childhood relationships. Grandmothers have more closer and intimate relationships with their grandchildren than grandfathers, because grandmothers were more involved in the care of a grandchildren. In the context of the relationship grandparents - grandchildren works intergenerational solidarity. Grandparents care about grandchildren in childhood, than grandchildren takes care of his grandparents, but less than grandparents in childhood. The main actor of intergenerational solidarity are women – granddaughters and grandmothers.

8 PŘÍLOHY

8.1 Medailonky respondentů

Berenika – 23 let, studující, město

Zažila všechny své prarodiče. Rodiče matky ji vychovávali a má s nimi dodnes dobrý vztah. Rodiče od otce pro ni byli i přes příbuzenský vztah cizí lidé a již zemřeli.

Vilém – 24 let, pracující/studující, vesnice

Má stále všechny čtyři prarodiče. Jeho vztah k prarodičům od otce je velmi dobrý a pozitivní, především k babičce. Vztah k prarodičům od matky je složitější, především kvůli postavě tvrdohlavého dědečka.

Karel – 26 let, pracující, město

Zažil pouze své dva dědečky, které však za svůj život viděl pouze několikrát a ačkoli zemřeli až v Karlově dospělosti, tak je nijak blíže nikdy nepoznal.

Barbora - 20 let, studující, město

Poznala všechny čtyři prarodiče. Z matčiny strany má babičku, se kterou má velmi vřelý vztah a dědu, který je již dlouhou dobu těžce nemocen. Z otcovy strany má dnes pouze babičku, avšak nikdy se u těchto prarodičů necítila dobře a neměla s nimi žádný bližší vztah.

Šárka – 23 let, studující, město

Poznala všechny čtyři prarodiče, ale oba dědečkové jí během dětství umřeli, takže na ně nemá mnoho vzpomínek. S babičkou z matčiny strany má velmi dobrý vztah, s druhou babičkou však nemá žádný problém a také ji ráda navštěvuje.

Richard - 26 let, pracující, město

Má stále všechny čtyři prarodiče. Jeho rodinné vztahy jsou dost komplikované a problémové, což je také vidět na vztazích s prarodiči, které téměř nevidá a nemá zájem s nimi trávit více času než je nezbytně nutné.

Jakub – 24 let, studující, vesnice

Zažil všechny čtyři prarodiče, přičemž dědeček mu před nedávnem zemřel. Vztah k babičkám má dobrý a má je rád, na rozdíl od dědy, se kterým nesouhlasí především v jeho chování k babičce. Svě prarodiče navštěvuje velice sporadicky a jejich přítomnost nevyhledává.

Slávek – 21 let, studující, město

Zažil pouze babičku z otcovy strany a dědu z matčiny strany, ale měl možnost poznat svou prababičku. S dědou se vůbec nestýká, jelikož se nepostaral o jeho matku, která kvůli tomu vyrůstala v dětském domově.

Marie – 22 let, studující, vesnice

Zažila obě babičky a dědu, který však umřel, když byla Marie ještě v předškolním věku. Ke svým babičkám má hezký vztah, ráda je navštěvuje a věnuje jim svůj čas.

Sylvie – 19 let, studující, město

Zažila všechny čtyři prarodiče. Děda jí umřel na základní škole, o to více se věnuje své babičce, kterou často navštěvuje. Svě prarodiče má ráda a navštěvuje je podle svých časových možností.

Beáta – 24 let, studující, město

Zažila v dospělosti všechny čtyři prarodiče, přičemž dědeček jí umřel pár let zpátky. Se svou babičkou má velice blízký vztah a babička je na ní psychicky závislá. Prarodiče z matčiny strany jsou velmi aktivní a rádi Beátě pomáhají a podnikají zajímavé výlety.

Martin – 26 let, pracující, vesnice

Zažil všechny své prarodiče, ale na prarodiče z otcovy strany si nepamatuje, protože byl malý. Zažil však svou prababičku, která pro něj byla velkou oporou. Prarodiče z matčiny strany vídá každý den a je rád v jejich společnosti.